

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

EXCERPTUM EX CLASS. II, TOM. 7

BUDAPEST ♦ RÓMA

2019

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS II, TOM. 7 – EXCERPTUM

AZZOLINI ÁLLAMTITKÁR
FELJEGYZÉSEI PÁZMÁNY RÓMAI
TÁRGYALÁSAIRÓL

TUSOR PÉTER

BUDAPEST • RÓMA

2019

Bibliotheca Historiae Ecclesiae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I

Collectanea Vaticana Hungariae
fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport

Classis II, tom. 7

R. Becker, Tumor P.: "Negozio del S.r Card. Pasman". Pázmány Péter 1632-es császári
követsége Rómában (Kiadatlan vatikáni forrásokkal)

EXCERPTUM

Azzolini államtitkár feljegyzései Pázmány római tárgyalásairól

<http://institutumfraknoi.hu>

© P. TUSOR, 2019

ISSN 1787-2758

ISBN (pdf) 978-963-508-986-4

Repr. 2022

Kiadásra előkészítette
a Gondolat Kiadó

AZZOLINI ÁLLAMTITKÁR FELJEGYZÉSEI PÁZMÁNY RÓMAI TÁRGYALÁSAIRÓL

ELÖLJÁRÓBAN

Pázmány Péter esztergomi érsek római követségének elmélyült, modern bemutatása ROTRAUD BECKER tollából a bécsi nunciatúra és a pápai Államtitkárság levelezése, a magyar bíboros kiadott iratai és a nemzetközi szakirodalom alapján az egyetemes historiográfia régi adósságát törleszti.¹ Az írásában olvasható megállapítások, a császári képviselőben a harmincéves háború zenitjén végzett követjárás, a korabeli pápai politika elemzése, értékelése bizonyítja: a vatikáni források bősége és természete a történeti megismerhetőség, sőt megismerés kivételes távlatait biztosítja a tudomány számára – akár négyszáz év távlatából is.

¹ Ennek német változata: ROTRAUD BECKER, *Der Skandal um den Rombesuch Kardinal Pázmáns im Spiegel der Nuntiaturberichte des Jahres 1632*, QFIAB 92 (2012) 381–429. Magyar fordítása jelen kötet *I. fejezetében* (CVH II/7, 171–238). – Ehelyütt számos olyan esemény, adat kerül elő, ami már értelemszerűen az ugyanezzel a témával foglalkozó BECKER-tanulmányban is szerepel (idézve alább mint „*I. fejezet*”). Ezeket ismertnek vesszük, és csak alkalmanként utalunk rájuk vissza, vagy használunk keresztshivatkozást.

ROTRAUD BECKER szövege szilárd értelmezési keretét adja a kötetünkben közlésre kerülő iratanyagának. E dokumentumok szervesen kapcsolódnak az általa kiadott *Nuntiaturbericht*hez.² Jórészüik ugyanúgy Lorenzo Azzolini államtitkár³ kézírása, mint a bécsi nunciatúra számára küldött utasítások. A szakértői emlékiratok: egyik az Angyalvár kincseinek felhasználásáról, másik a Németországnak adandó segítség felesleges voltáról („*Nullum desideratur Sanctissimi officium ad repellendum e Germania militem infidelem*”)⁴ nyilvánvalóan az Államtitkárság megrendelésére készültek. A tárgyalások háttéranyagaként szolgáltak. Kidolgozottságuk szintje arra utal, hogy szükség esetén közvetlenül is fel akarták használni őket. Például diplomáciai jegyzék mellékleteként, sőt netalán nyomtatásban megjelentetve.

A források közreadását részben a historiográfiai igény indokolja. A nunciatúrai korrespondencia közzététele után ez az utolsó jelentősebb irategyüttes, amely még publikálatlan maradt a magyar bíboros római útjáról. Közlésük elmaradása korántsem ismeretlenségüknek tudható be. A Vatikáni Apostoli Könyvtár kéziratárának azon kötetében találhatóak, amely a Borgia-protestáció és a Pázmány-követség összegyűjtött anyagát együttesen tartalmazza. A közös őrzőkódex léte egyszerre tekinthető informatívnak és szimbolikusnak. A két ügy római, nemzetközi megítélése azonos volt a kortársak szemében!

² BECKER, NBD IV/5, *i.m.*

³ Lásd feljebb, az *I. fejezet*, 92. j. A következő jegyzetben említettek kivételével az összes forrás Azzolinihez köthető.

⁴ Közölve alább, *Iratok*, 8. és 9. sz. Mellettük két levél kerül még kiadása, a pápai konzisztórium titkárától, Giovanni Battista Donitól, valamint Paolo Savelli római császári követtől (2. és 5. sz.).

A kódex jelzete: *BAV Barb. Lat. 2629*. HANUY FERENC 1911-ben a Pázmány által írt iratokat már közölte belőle. A többit mellőzte, tekintet nélkül történeti jelentőségükre. Megbízatása ugyanis a magyar bíborostól származó iratok összegyűjtésére szólt.⁵ Ő előtte FRAKNÓI VILMOS használta az anyagot – még a *Palazzo Barberin*ben és nem a *Biblioteca Apostolica*ban kutatta őket –, de mindössze pár részletet emelt be narratívájába.⁶ Ezenkívül az 1–3. és a 11–12. sz. iratokat idézi az NB IV/5. kötet, valamint más leőhelyről a 6. sz.-t⁷

A vatikáni magyar történeti kutatások örökéletű nesztorának vonatkozó kutatásainál érdemes megállni egy pillanatra. 1872-ben, mindössze 29 évesen 50 nyomtatott oldalon írta meg nagymonográ-

⁵ VÖ. HANUY FERENC, *Kutatás Pázmány levelei után*, Religio 67 (1908) 310–312, 325–327, 341–343, 358–361. – Iratkiadásában meg-megemlíti az Azzolini-féle jegyzőkönyveket, lásd alább az egyes iratoknál.

⁶ Például „*Memoriale del discorso tenuto dal S. Card P. col Vescovo di Ripa, 9 aprile 1632; 12 Aprile; 26 Aprile; „Risposte date da me da parte di Sua Santità al S. C. Pazman a bocca, Roma a 10 maggio”*”. FRANKL (FRAKNÓI) VILMOS, *Pázmány Péter és kora I–III*, Pest 1868–1872, III, 21. 23. 35. 38 stb. (lásd még az egyes iratok jegyzeteiben). Lorenzo Azzolini Pázmánnyal folytatott tárgyalásairól készített feljegyzéseinek leőhelyeként FRAKNÓI csupán „Barberini levéltár”-at említ. – A fenti megállapítás érvényes Pázmány 1632. évi követjárásával kapcsolatos diplomáciai levelezésre is, melyet FRAKNÓI szintén felhasznált a követség történetének beható feldolgozása során: *Pázmány... és kora*, III, 1–47. Nem hoz minden részletet, és elbeszélésében igyekszik tompítani a konfliktus élet. FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 3skk. 8. 12. 19skk és 26 skk. 31. 44. 46. 48. 31. 44. 46. 48; továbbá Uő, *Pázmány Péter 1570–1637* (Magyar Történeti Életrajzok), Budapest 1886, 237–256. Az Államtitkárság és a bécsi nunciatúra levelezését még szintén a *Palazzo Barberin*ben kutatta.

⁷ Pontosabban csupán létezésüket említi és jelzetüket hozza BECKER, NBD IV/5, 225, 12. j.; 227, 21. j.; 241, 20. j., 253, 2. j.; 257, 3. és 5. j.; 257, 3. j.

fiája (*Pázmány Péter és kora*) III. kötetében a római követség történetét, mindeddig a legalaposabban. Narratívája sok tekintetben meglepően tárgyilagos, bár a kibontakozó konfliktus élet szemmel láthatóan tompítani igyekezett. A nemzetközi tudományosság számára sajnos teljesen ismeretlen feldolgozása bizonyos adataiban továbbra is időtálló. Fraknói pozitívista forrásismerete szinte hihetetlen. Pázmány és a bécsi udvar iratváltásai mellett (ezek jó része számos magyarországi másolatban is fennmaradt, illetve kiadásra került már MILLER és MEDNYÁNSZKY által) nemcsak a nunciatúrai levelezést és a jelen kötetben közölt államtitkársági források egy részét használta, hanem kortárs – olykor hírlapi kacsnak bizonyuló – *avisit*, titkos tanácsi és spanyol államtanácsi jegyzőkönyveket is, valamint Velence és Firenze római és bécsi követeinek jelentéseit. Néhány példa. „A florenczi követ május 8-án Bécsből írja, hogy az udvar nézete szerint a pápa *«per liberarsi della molestia delle sue ricieste et farlo ritornare quanto prima»* idézett elő Pázmánynak nehézségeket. Pázmány is e nézeten volt, miként ezt egy nyilatkozatából tudjuk, melyet a florenczi követ Rómából május 1-jén írt meg. A velencei szerint pedig (május 15-én Bécsből) a cs. udvarnál többen hirdették, hogy a pápát a Velenczével létrejött béke és a francia király ígéretei s buzdításai tették elbizakodottá.” – „A florenczi követ május 30-án írja: *«S'è detto che a Palazzo habbia dubitato, ch'è medesimo Cardinale fusse per far in Consistorio qualche simile azione a quella del Borgia»* ... A florenczi követ Rómából június 5-én írja kormányának: *«Il Cardinale Pázmán se incaminato verso Ancona sodisfatto, per quanto sento da un suo amico, più deluscirsene di quà, che da ogni favor ricevuto»* ... A velencei követ többet tudott. *«Pressento – írja július 10-én – da un confidente, che ha fatto pessima relatione da inclinazione del Pontefice, dichiarandolo come aperto inimico della Casa d' Austria»* (i.m., III, 31. 45. 47).⁸

⁸ Vö. TUSOR PÉTER, *Magyarország és Róma, 1628–1635* (G.B. Pallotto, C. Rocci és M. Baglioni bécsi nunciatúrájának magyar vonatkozásai), Aetas 32 (2017) 3. sz., 74–93, 90, 83. j. – FRANKÓI VILMOS a magyar–szentszéki kapcsolatokról írt történeti szintézisében is megírta a római követség történetét. Korábbi kutatásai összefoglalásáról van szó, lényegében új adat, szempont, korrekció

Mindezidáig sem a hazai, sem a nemzetközi kutatás nem vállalkozott az Azzolini-féle jegyzőkönyvek behatóbb feltárására. Kézenfekvő magyarázattal a vatikáni magyar kutatók hányatott története, óriási elmaradása szolgál. Továbbá a *Nuntiataturberichte* elsődlegessége a német kutatás számára. A pápai követjelentések 17. századi kiadása ugyanis önmagában emberfeletti kihívás a források egyre szaporább bősége miatt. Nem elhanyagolható szempontot hoz maga az államtitkár, Lorenzo Azzolini. Két alkalommal is elnézést kér VIII. Orbántól írása olvashatatlansága miatt, melyeket frissiben, sietősen vetett papírra. „Kérem Szentségtek bocsánatát a kevéssé olvasható írásképeért, gyorsan írtam, alighogy hazaértem – róttá sebes sorait az államtitkár az 1632. április 9-ei tárgyalás jegyzőkönyvének végére (*Iratok*, 3. sz.). Április 26-án feljegyzése elején a következőt kéri: „A Pázmány bíboros úrral folytatott tárgyalás szövegét alig érthető írással, nagy sietséggel jegyeztem le. Alázatosan kérem Szentségteket, hogy bocsásson meg érte” (*Iratok*, 12. sz.). Ha már a kortársak számára bevallottan nehézséget okozott elolvasásuk, mit mondjanak erről a ma történészei? Az említettektől a többi dokumentum írásképe sem tér el túlságosan.⁹

nélkül: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel III*, Budapest 1903, 304–332. Hivatkozások az Államtitkárság és a bécsi nunciátúra levelezésére, a különféle követjelentésekre, *avvisire*: 535–537, 1016–1076. j.

⁹ E források közlésével végre tehát teljessé válik a *Barb. Lat.* 2629-es sz. vatikáni kódex Pázmányra vonatkozó iratainak kiadása. A kötet hiánytalan tartalmáról a kötetvégi *Appendix*-ben található, fóliószám szerint haladó leírás ad képet (I.), ahol egyaránt feltüntetésre kerülnek a korábban és a most közölt szövegek.

A historiográfiai mellett a dokumentumok különleges történeti értéke szintén indokoltá teszi a közlést. E források lakúnákat szüntetnek meg, kontúrokat erősítenek, részleteket gazdagítanak. Alább főbb vonalakban látni fogjuk, hogyan teszük mindezt. Mielőtt azonban rátérnénk a dokumentumok elemzésére, pár fontos forráskritikai észrevételt kell tennünk.

Azzolininek az imént, a paleográfiai kihívások kapcsán idézett mondatai azzal a fontos történeti információval is szolgálnak, hogy megbeszéléseit Magyarország primásával nem csupán saját munkájának segítésére, hanem VIII. Orbán tájékoztatása céljából vetette papírra.¹⁰ Ugyanez valószínűsíthető az előterjesztett ligatervhez fűzött kommentárjairól (*Iratok*, 6. sz.), valamint a magyar bíboros pápai audienciáin elhangzottak lejegyzéséről. Egyelőre nem tudjuk, hogy mindezen alkalmakon készültek-e a helyszínen valamilyen módon írásos feljegyzések. Az elképesztő részletgazdagság ellenére inkább nem. Azzolini kizárólag emlékezőképességére, kitűnő mnemotechnikai készségeire hagyatkozhatott. Aligha elképzelhető ugyanis, hogy tollal, papírral a kezében, netalán egy államtitkársági beosztott jelenlétében beszélgetett volna egy bíborossal.¹¹

¹⁰ VIII. Orbán friss életrajzi monográfiája pápaságának átfogó elemzésével: ULRICH KÖCHLI, *Urban VIII. und die Barberini* (Päpste und Papsttum 46), Stuttgart 2017.

¹¹ Az 1632. április 9-ei tárgyalást követő, fentebb idézett soraiban Azzolini a „*bavendolo in fretta registrato*” kifejezést használja (*Iratok*, 3. sz.), amely esetlegesen valamilyen írásos anyag egybeszerkesztésére utalhat. Ugyanakkor az április 6-ai audiencián, ahol sokkal inkább lehetősége lett volna jegyzetelni (csupán megfigyelő volt és nem tárgyaló fél), tudjuk, hogy nem tette, hiszen VIII. Orbán maga akarta leírni Pázmány kéréseit: „Ekkor Őszentsége, lát-

Az eseményeket követő, azonnali, alapos, az elhangzottakat lineárisan, jószerevel egy hangfelvétel részletességével megörökítő jegyzőkönyvek forrásértéke elsősorú. Már-már *Oral History*-szerű betekintést engednek a római tárgyalások kulisszái mögé az Apostoli Palotában. Jóllehet a nunciatúrai levelezés számos – pótolhatatlan és egyedülálló – információval szolgál a magyar bíboros fellépésével kapcsolatos kúriai hozzáállásról, az *I. fejezetben* azt láthattuk: maguk a római események leginkább az esztergomi érsek Rómából Bécsbe küldött jelentéseiből, majd zárójelentéseiből voltak megismerhetők. Most feltárul előttünk a részletes kúriai narratíva is, méghozzá nem latinul, hanem élő olasz nyelven.

Az elemzés során alkalmazandó alapvető módszerünk az összevetés Pázmány-beszámolókkal. Egyéb téren sem riadunk vissza a történeti szövegfilológián alapuló következtetésektől. Már első pillantásra feltűnő, hogy Azzolini államtitkár feljegyzései sokkalta részletesebbek, mint Pázmányéi. Lássuk hát, hogy miben hoznak újat? Kimutathatók-e komolyabb eltérések, netalán kifejezett ellentmondások szövegek között?

I. AZ 1632. ÁPRILIS 6-AI AUDIENCIA (IRATOK, I. SZ.)

A magyar bíboros április 6-ai pápai kihallgatásáról írásban átadott emlékirata („*Summarium legationis...*”),¹² II. Ferdinánd-

ván, hogy a kéréseket óhajtja előterjeszteni, megmozdult, és az asztalhoz kívánt menni, hogy lejegyezze mindazt, amit a bíboros kért”. (*Iratok*, I. sz.).

¹² Utoljára kiadva HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 256–261, n. 275 (vö. alább *Appendix*, I is).

hoz írt április 10-ei levele, május végén még Rómában írt zárójelentése („*Relatio legationis...*”), ennek – a közreadó téves datálása szerint – június végi, július eleji, már hazatérte után keletkezett kiegészítése,¹³ továbbá Francesco Barberini április 10-ei, Ciriaco Rocci bécsi nunciushoz intézett jegyzéke alapján¹⁴ alkothattunk idáig képet.

Utóbbit Lorenzo Azzolini fogalmazta, és néhány kisebb eltérést leszámítva¹⁵ az audienciáról készített jegyzőkönyv kivonatának tekinthető. Mindez megerősíti a jegyzőkönyv forrásértékét (*Iratok*, I. sz.): olyan államtitkársági munkaanyagról van szó, amelyet a diplomáciai levelezésben is hasznosítottak. A forrásértéket növeli, hogy egyúttal ez a legrészletesebb, lineárisan haladó leírás a történelmi audienciáról. Pázmány ugyanis mind április 10-ei beszámolójában, mind pedig május végi zárójelentésében az aktuálpolitikailag lényeges mozzanatokat emelte ki. Az április 6-ai kihallgatásról szóló harmadik Pázmány-irat, melyet HANUY bizonytalanul, június végére/július elejére datált, viszont *nem* a bíboros „folytatólagos jelentése a császári tanácshoz”, miként közreadója állítja.¹⁶ Ha figyelmesen elolvassuk a május végi zárójelen-

¹³ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 265–267, n. 727; 315–328, n. 755 („*Relatio legationis Romanae, quam obiit card. Petrus Pazmany iussu Caesariae maiestatis apud suam sanctitatem anno 1632*”); n. 758, 331–332 (*Cardinalis Petri Pazmany privato nomine cum sua sanctitate*). A datálást rögvest korigáltni fogjuk.

¹⁴ BECKER, NBD IV/5, n. 64.1, 222–228 (225–228). – Mind ezt, mind az előtte felsorolt forrásokat használta FRANKÓI VILMOS, Azzolini leírását az április 6-ai audienciáról viszont nem. Vö. *Pázmány... és kora*, III, 19, 2. j.

¹⁵ Például Pázmány gesztusait illetően: ahol a jegyzőkönyvben hallgatás szerepel, az jegyzék szerint „fogai között mormolt valamit”.

¹⁶ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 331–332, n. 758 (331).

tésnek és „kiegészítésének” szövegét, láthatjuk, hogy szó nincsen kiegészítésről! A zárójelentés („*Relatio legationis...*”) kerek egész, és a két szöveg tartalma között jelentős átfedések találhatók: a császári méltóság bajor átruházása, a genovai és mantovai iratok, a Borgia-protestáció hatása a spanyol királyhoz fűződő viszonyra. Sokkal inkább annak a kronologikus beszámolónak egy részletéről lehet szó, amelyet Pázmány április 10-ei levelében említ, s melyet levele mellékleteként „B” betűjel alatt küldött Bécsbe¹⁷ a pápának átadott „*Summarium legationis...*”-sal egyetemben.¹⁸

¹⁷ E kronologikus beszámolóról létezésén kívül mindeddig semmi közelebbit nem tudtunk: „*Quid in exhibitione literarum maiestatis vestrae sanctitas sua dixerit feceritque; quid postea acciderit; et in quo statu nunc res sint, ex scripta sub litera B. cognoscet maiestas vestra.*” HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 265–266, n. 727 (265). A 758. sz. irat épp a „*quid postea acciderit*” események néhány részletét tartalmazza (és virtuálisan áthelyezendő a 727.a szám alá). Az eredeti irat elveszett, vélhetően továbbadták a császári Titkos Tanács elnökének, Hans Ulrich von Eggenbergnek, vagy talán az egyre növekvő befolyású Maximilian von Trauttmansdorfnak. A csupán másolatban fennmaradt részlet Pázmány jegyzeteiből származhat. Ez magyarázza, hogy a végén egy nem oda tartozó rész található, amelyben Pázmány – utólagos emlékeztetőként, feljegyzésként – felidézi, hogy Rómából történt elutazása előtt Lippay György útján a svájci gárda kapitánya (birodalmi alattvaló!) kimentette magát, amiért nem kereste, de nem akart gyanúba keveredni. A közlés alapjául szolgáló másolatok (Kaprinay-gyűjtemény, Hédervári-kódex, OszK Fol. Lat.) olyan anyagok, amelyek nem bécsi, hanem pozsonyi, nagyszombati provenienciájú iratokat tartalmaznak.

¹⁸ Az egyházfőnek átadott példány: BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 79r–85v. A ‘*Legationis*’ szó valóban többszörösen át van húzva rajta a pápa által, ahogy a különféle leírásokban szerepel, annak viszont semmilyen látható nyoma nincsen (ultraviola lámpánál sem), hogy ‘*Negotionis*’-ra lett volna javítva. Vö. például FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 18; és amit szintén tényként állít: HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II,

A pontos datálás meghatározása nem csupán egyszerű filológiai kíváncsi, hanem egészen érdekes történeti következtetés megtevése teszi lehetővé. Miként az előző fejezetben is olvashattuk, a magyar bíboros e soraiban jelenti ki, hogy arról a pápa a szent kánonokat idézve hallgatást parancsolt, arról senkinek sem fog beszélni:

„A pápa erősen felindulva kijelentette: sok mindent mondanak, de hiteles dokumentummal semmit nem bizonyítanak, és nagy hevesen elég sokat szólt, s a végén a X. Leó bullájában foglalt tilalmakra hivatkozva hallgatást parancsolt. És nem is fogom elmondani senkinek, amit akkor hallottam.”¹⁹

Ha a vizsgálatba bevonjuk az 1632. április 6-ai audiencia Azzolini-féle jegyzőkönyvét, azt láthatjuk, hogy a tárgyalás első, „hivatalos” feléhez a következők tartoztak: a németországi általános politikai és hadihelyzet bemutatása, az 1629-es restitúciós ediktummal kapcsolatos szentszéki állásfoglalás vitatása, a császári követi címmel kapcsolatos problémák. Továbbá a három császári kérés előterjesztése: a pápa adjon pénzsegélyt, vonja el XIII. Lajost a svéd szövetségtől, illetve lépjen be az újonnan létesítendő protestáns-ellenes ligába. Minden egyéb problémát Pázmány már „magánúton” terjesztett elő az egyházfőnek:

„Miatán befejeződött a mondott kérések előterjesztése, miként az fentebb le lett jegyezve, a bíboros aggodalmának adott hangot bíborosi és püspöki esküje miatt” – ezekben engedelmességet, hűséget

256–261, n. 725, 261 (*'negot.'*). – Lásd még alább a II/4. részfejezet 8. pontjánál, a 146. j.-ben mondottakat.

¹⁹ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 331–332, n. 758.

ígért a mindenkori Péter-utódnak, és az előbbiben a pápai politika feltétlen támogatását is megfogadta²⁰ –, „ám mégis szeretne mondani bizonyos dolgokat Őszentségének, tiszteletére és szolgálatára. Evégett szeretne majd máskor visszajönni. Őszentsége erre azt felelte, hogy van még elegendő idő, és hogy szabadon beszélhet, sőt hallgatását ígérte mindarról, amit fel szeretne tárni.”²¹

Az Azzolini-féle jegyzőkönyv szerint a Genovában talált, a pápát kompromittáló iratok, a nápolyi királyság megszerzésének terve, Giovanni Francesco Guidi di Bagno bíboros, párizsi nuncius elfogott levele, az Ausztriai Ház megfosztása a császári méltóságtól, a Mantovában fellelt, a császárra nézve ártó pápai iratok, Borgia tiltakozásának kérdése és a Spanyolországhoz fűződő viszony taglalása már mind-mind magánelőterjesztés keretében hangozott el. Vagyis az audiencia azon felében, mellyel összefüggésben VIII. Orbán titoktartást parancsolt a magyar főpapnak mindarról, amit ő, mármint a pápa elmondott!

Azzolini beszámolójából világosan kiderül: az e témákkal kapcsolatos pápai kijelentések voltak azok, amiről VIII. Orbán kánoni szankciók terhe alatt hallgatást írt elő, és így az is, hogy a magyar bíboros kezdeti, az audienciát követő napokban papírra vetett fogadkozása ellenére végül nem tartotta magát az egyházfő utasításához! Ha a saját maga által az audiencián előadott érveknél szűkszavúbban és lényegre törőbben is, – a pápai személyes indulat megnyilvánulásának feltárása mellett – *május végi zárójelentésében* („*Relatio legationis...*”) a Titkos Tanács

²⁰ Pázmány bíborosi esküje kiadva: TUSOR PÉTER, *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum 9 (1997) 1–2, 83–146, 115–118, n. 15.

²¹ *Iratok*, 1. sz. (fol. 203v).

számára röviden összefoglalta azt is, amit VIII. Orbán Borgia protestációja kapcsán mondott neki:

„Ezután Borgia bíboros tiltakozására tért és nagy átéléssel kezdte elmesélni, hogyan történt, hogy igazán súlyos dolgot művelt a pápa előtt a konzisztóriumban. Ha jelezte volna, hogy magánúton tiltakozni kíván 2-3 bíboros jelenlétében, kész lett volna meghallgatni őt, így azonban a bíboros büntetést érdemel, és nem lesz majd mindig a katolikus királya követe stb. S mivel beszéd közben néhányszor letegezett engem Őszentsége (máskülönben tudniillik mind «Uraságod»-ként szólított), mentette magát, mondván, figyelmetlenségből tette, és hogy ezt a latin nyelv megengedi. Én erre nem reflektáltam, és semmit sem feleltem” – írta Pázmány követségi zárójelentésében.²²

A pápai tiltás és korábbi fogadkozása ellenére zárójelentésében megemlítette még VIII. Orbán reakcióját a Genovában talált titkos iratokra, miszerint „mind mesekönyvecskék, nem hiteles iratok, hamisítványok, bárki által könnyedén véghezvihető koholmányok”,²³ továbbá a pápa válaszát a Guidi di Bagno bíborossal és Mantovával kapcsolatos vádakra, s a spanyol udvarhoz fűződő viszony megromlását említő aggodalmakra:

„Bagno bíboros tagadja, hogy ilyesmit írt volna, és bizonyos, hogy az ő [ti. a pápa] szándékával egyezően nem is írhatott ilyet, hiszen az meghagyta nunciúsának a regensburgi birodalmi gyűlésen, hogy III. Ferdinánd római királlyá választását támogassa. Mantovába pedig semmi olyat nem írt, ami másoknak árthatna... Igen felindultan mentegette konzisztóriumot, s kijelentette, hogy a Datáriához csak kevés bevétel folyik be Spanyolországból, alig 30 000, a diszpenzációkat nem lehet megszüntetni, ő viszont eltörölhetné a keresztes há-

²² HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 755 (319).

²³ Uo., n. 755 (319–320).

borús és más kiváltságokat, melyekből a spanyol királyoknak szármottevő jövedelmük származik...” – sorjázta a pápai kijelentések a magyar bíboros elmondása szerint.²⁴

Ha Pázmány zárójelentésének e részeit összevetjük Azzolini alább közölt jegyzőkönyvével, láthatjuk: a magyar kardinális igazából semmi érdemlegeset nem hagyott el a pápa szavaiból. Azokat kezdeti fogadkozása ellenére követsége legvégén szó szerint a bécsi udvar elé tárta! A magyarázat egyszerű: az eltelt két hónap római eseményei, a konfliktus eskalálódása felülírta Esztergom érsekének elhatározását, bíborosi lojalitását, a követség kezdetén nyomokban még meglévő naivitását. Színlelésre színleléssel válaszol. Május végére, amikor zárójelentését papírra vetette, Habsburg-lojalitása, magyar királyi tanácsosi (*consiliarius Hungaricus*) és császári titkos tanácsosi (*consiliarius intimus*)²⁵ esküje pápai klientúráját, bíborosi esküjét, sőt a kifejezett pápai titok parancsát is felülírta. Azzolini audienciái jegyzőkönyvének ez a legfontosabb történeti forrásértéke. Ismerve az Államtitkárság és a bécsi nunciatúra ROTRAUD BECKER által feltárt és imént, az *I. fejezetben* elemzett levelezésében foglaltakat, Pázmány magatartásán nem különösebben kell meglepődnünk.²⁶

²⁴ Uo., n. 755 (320).

²⁵ Titkos tanácsosságra, annak jellegére lásd kéziratunkat: TUSOR PÉTER, *Pázmány és a Titkos Tanács* („Judák Margit Emlékkönyv”, Budapest 2012), http://institutumfraknoi.hu/sites/default/files/pazmany_es_a_titkost_anacs.pdf.

²⁶ Szembemenetelére bíborosi esküjével már római tárgyalásai során bevallottan rákényszerült, amikor az Angyalvár kincseinek felhasználását sürgette Azzolini előtt: „*Scio iuramentum cardinalium, contra quod nemo assensum praebebit. Invitus dico, sed dicere tamen debeo...*” – írta ő maga, későbbi összefoglalásában. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 263–265, n. 726 (265).

2. AZ ÁPRILIS 9-EI, 12-EI ÉS 26-AI TÁRGYALÁS JEGYZŐKÖNYVE
(IRATOK, 3., 4. ÉS 12. SZ.)

a) Megbeszélés április 9-én a Szent Péter-bazilika sekrestyéjében

Az április 6-ai audienciához szorosan kapcsolódnak az Azzolini államtitkárral folytatott tárgyalások. A magyar bíboros e megbeszélésekről 1632 júliusában készített – már az I. fejezetben, ROTRAUD BECKER által is röviden bemutatott – utólagos összefoglalásában több alkalmat említ. Szól kettesben folytatott egyeztetésekről, továbbá a pápa, illetve Barberini bíboros előtt történt eszmecsereőről.²⁷ Összefüggően beszámol az április 9-ei megbeszélésekről is, amikor ő maga kereste fel Azzolinit, „mint az Államtanács titkárát”. „Sok mindenről beszéltem vele” („*cum ipso multis eg*”) – írja. Leginkább pedig arról esett szó, hogy a franciák hájítsanak el magukról minden gyanút, és adják vissza Savoyának Pinerolo erődjét, amely kulcsfontosságú az Itáliába behatolás szempontjából. Azzolini ellenérveit három pontban foglalja össze: az államtitkár szerint ha tulajdonosa maga engedte át az erődöt a franciáknak, nem történt jogsértés; a spanyolok szolgáltatták az alkalmat, mert nem fegyverkeztek megfelelően; Franciaország kizárólag saját biztonsága miatt tart-

²⁷ „*Diversis vicibus proposita per dominum Azolinum. Iterata saepius singula et coram sua sanctitate, et coram cardinale Barberino*”. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 263–265, n. 726. A császári kancellária hátirata tudósít a keletkezés júliusi időpontjáról, melyben nincs okunk kételkedni. Ugyanitt vezették fel a külzetre az április 9-ei dátumot, amit közlésében HANUY átvett. Látni fogjuk, ez nem pontos, sőt kifejezetten megtévesztő, hiszen későbbi megbeszélések áttekintését is tartalmazza. Sokkal inkább a követségi zárójelentés után (755. sz.) lenne a helye („755.a” sz.).

ja birtokában az erősséget. Esztergom érseke – saját elmondása szerint – erre hiába érvelt hosszasan, mindig csak az első két pont ismétlését érte el, mire kijelentette: az egész világ, és ő maga is abban a hitben van, hogy a franciák szövetségeseikkel csak az alkalmat várják, hogy a németországi események függvényében rátörhessenek az itáliai spanyol területekre, ehhez van szükségük hídfőállásra.²⁸ Követségi zárójelentésében pedig a megbeszélés lényegét abban összegezte, hogy nyilvánvalóvá vált számára: mivel a ligatervben Pinerolo is említve van, a pápa erre hivatkozva nem fog csatlakozni a ligához, és nem kívánja, hogy a franciák kiürítsék.²⁹

A Szent Péter-bazilika sekrestyéjében lefolytatott tárgyalást Azzolini azon nyomban lejegyezte, és a pápának is megküldte. A jegyzőkönyvből (*Iratok*, 3. sz.) egyfelől rekonstruálhatjuk, hogy a tárgyalások a Titkos Tanács számára készített, csupán a lényegét kiemelő, imént ismertetett összefoglalóban leírtaknál jóval szerteágazóbbak voltak. Azzolini lejegyzéséből kiderül például, hogy Pázmány, tisztában lévén az államtitkár valós szerepével, itt és a későbbi tárgyalásaikon is igyekezett megnyerni őt, többször kifejezetten kérte segítő jóindulatát. A ligába való pápai belépést terhelő itáliai geopolitikai problémák közül nemcsak Pinerolo, hanem Casale, Susa és Valtellina kérdése is előkerült, mely helyek az Alpok hágóin Itáliából, a spanyol Lombardiából észak felé: Németországba, a spanyol Németalföldre történő átjárás biztosítása szempontjából voltak

²⁸ Uo.

²⁹ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 755 (321).

fontosak.³⁰ Az esztergomi érsek szerint a tervezett liga mindenképpen védekező jellegű lenne és a protestánsok ellen irányulna. Kifejtette, hogy az itáliai problémák említése a tervezetben nem okozhat gondot, hiszen a pápa a regensburgi béke³¹ aláírásában is részt vett, vagyis aktív szereplője a nemzetközi hatalmi politikának. Sőt szerinte a pápa tekintélye olyan nagy, hogy meg tudná győzni a franciákat. És az Azzolini által párbeszédszerűen lejegyzett, elhúzódó eszmecsere során ugyan elismerte, hogy semlegesnek kell lennie a katolikus uralkodók felé, aláhúzta, hogy itt a protestánsok elleni szövetkezésről van szó. Szerinte a pápai diplomácia közreműködésével a spanyoloknak és a franciáknak úgy kellene összefogni a svédek ellen, ahogy egykor Ariszteidész és Themisztoklész tette.³² Pázmány egyik legfontosabb kijelentése e megbékélés biztosí-

³⁰ Pinerolo jelentőségére, illetve az Alpok hágóinak fontosságára: GEOFFREY PARKER klasszikus monográfiája: *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567–1659*, Cambridge 1972, 80–101. A spanyol és francia hadicélokra általában: PEER SCHMIDT, *Spanische Universalmonarchie oder „Teutsche Libertet“*. *Das spanische Imperium in der Propaganda des Dreißigjährigen Krieges* (Studien zur modernen Geschichte 54), Stuttgart 2001. Valtellinára (Veltlinre) újabban: KÖCHLI, *Urban VIII. und die Barberini*, 250–256.

³¹ A mantovai háborút lezáró regensburgi békére és a titkos bajor–francia tárgyalásokra: DIETER ALBRECHT, *Die kurialen Anweisungen für den Nuntius Rocci zum Regensburger Kurfürstentag 1630*, QFIAB 35 (1955) 282–289; UÓ, *Die auswärtige Politik*, 211–302; REGEN, *Die Römische Kurie*, 191–239; ANDREAS KRAUS, *Die auswärtige Politik Urbans VIII. Grundzüge und Wendepunkte*, *Mélanges Eugène Tisserant IV* (Studi e Testi 234), Città del Vaticano 1964, 407–426, 415–418.

³² Az ókori példázat alapja nyilván Plutarkhosz *Párbuszamos életrajzok* c. műve. A szövegben Alkibiádész neve szerepel, nyilván Azzolini lejegyzés közben keletkezett tollhibája.

tására az volt a tárgyalás során, hogy császári részről garanciát vállalt a spanyolok itáliai lépéséért. Kijelentette: a spanyolok II. Ferdinánd akarata ellenére semmiképpen sem háborgatnák Casale Monferratót.

A magyar bíboros elképzeléseiben szemmel láthatóan még a megelőző évszázadban tapasztalt pápai nagyhatalmi szerep axiómája köszön vissza. A tárgyalások során Azzolini viszont már a jövőt látja, amikor kijelenti: „a fejedelmek mindössze annyira becsülik a pápát, amennyire érdekük kívánja” („*Ho detto che i Prencipi la stimano quanto porta il loro interesse*”). Mely nagyhatalmi szerepnek épp most van fordulópontja, és amiről a modern történettudomány úgy vélekedik, hogy a Barberinik „*Realpolitik*”-ja nem kis mértékben járult hozzá a pápaság nagyhatalmi szerepének elvesztéséhez.³³

Az április 9-ei tárgyaláson a segély kérdése is előkerült. Azzolini – nem utójára – a pápai államháztartás mindenki előtt ismert szorult helyzetére hivatkozott. Pázmány replikája erre személyes hangúra sikeredett. Kijelentette: ő már egy öreg ember, és tudja, hogy ha egy uralkodó pénzhez akar jutni, mindig talál erre módot. Mivel a magyar bíboros ekkor viszonylag keveset foglalkozott az egyébiránt erősen követelt segély kérdésével, az államtitkár ekkor azt a következtetést vont le, hogy a bécsi udvar számára sokkal fontosabb a liga, amely csu-

³³ GEORG LUTZ, *Urbano VIII*, Enciclopedia dei Papi. III: Innocenzo VIII – Giovanni Paolo II, a cura di Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 2000, 298–321, 306–307; KRAUS, *Die auswärtige Politik Urbans VIII.*, 420–425; BIRELEY, *Religion and Politics*, 209–230; LUTZ, *Roma e il mondo germanico*, 438–439.

pán védekező lenne és a németországi protestánsok ellen szólna – ismételi meg ő is zárófeljegyzésében.

A tárgyalásról egyúttal nem hiányzott a regionális viszonyok, hangulat bemutatása. Az esztergomi érsek már elmenőben közölte, hogy a Katolikus Liga püspökei szerint a pápa vigasztaló szavai messze nem elegendők és részletezte a legújabb háborús pusztításokat. A megbeszélés során előkerült Magyarország is: I. Rákóczy György erdélyi fejedelem mozgolódása a svédek biztatására, Esterházy Miklós nádornak a fejedelem ellen irányuló készülődése, továbbá a törökök perzsiái lekötöttsége. Szólt Magyarország sajátos közjogi helyzetéről. Közölte, hogy „ő nem német, és hogy nem az Ausztriai Ház örökös tartományából származik, hanem egy tisztán választómonarchiából. Olyannyira, hogy amikor a jelenlegi uralkodót megválasztották, annak reverzális kellett adnia arról, hogy megelégszik azzal, az országot a rendek szabad és önkéntes választásából bírja. Mely oklevelet az ország törvényei közé iktatták, ahol megtalálható” – közölte.³⁴ Nem lehet tudni, hogy milyen összefüggésben tette ezt, eszmefuttatását Azzolininek a jegyzőkönyvhöz fűzött marginális jegyzetében olvashatjuk. Mindenestre Pázmány magyar identitásának erős kifejezését láthatjuk benne, hogy császári követként, Rómában szükségesnek látta erre felhívni a pápai államtitkár figyelmét, aki pedig fontosnak tartotta ezt lejegyezni. Számunkra ez az elemzett jegyzőkönyv leginkább szenzációs történeti közlése.

³⁴ *Iratok*, 3. sz. (fol. 110v).

b) Pázmány összefoglalója későbbi tárgyalásairól Azzolinivel

Magyarország prímása 1632 júliusában papírra vetett beszámolójában jóval hosszabban ír egy másik (*alia vice*) megbeszéléséről Azzolinivel, melynek nem adja meg a pontos dátumát. Elmondása szerint ezen összesen hét szempontot javasolt az államtitkár útján VIII. Orbánnak:

Félő, hogy a magára hagyott császár különbékét fog kötni a szász választóval, mégpedig az egyházi érdekek komoly sérelmével (1.). Ha a pápa nem segíti a katolikus háborút (*bellum catholicum*) a protestánsok ellen (*contra haereticos*), aggályos, hogy abból igen nagy bajok fognak származni. VIII. Orbán csakis úgy veheti elejét minden gyanúnak és szóbeszédnek, ha a császár és a spanyol király védekező ligájának élére áll (2.). A világ méltán meg fog botránkozni, ha a pápa elutasít egy olyan szövettséget, amely egy katolikus uralkodónak sem árt. A népek meggyőződése, hogy a franciák a pápa tudtával és egyetértésével támogatják és biztatják svédeket, a protestánsok pedig kárörömmel hirdetik, hogy az egyházfő nem segíti a katolikusokat (3.).

A következő három pont a pénzsegély kérdését érintette. Pázmány visszautasította azokat a kifogásokat, miszerint a mantovai háború kapcsán tett védelmi lépések teljesen kimerítették a pápai kincstárat. Egyrészt feleslegesnek tartotta ezeket a kiadásokat, hiszen mind a császár, mind a spanyol király garantálták az Egyházi Állam biztonságát. Szerinte a pápának úgy kell viselkednie, mint egy atyának: nem kutatni fia hibáit, hanem tüstént orvosságot adni betegségében; illetve ha volt azonnal 6 milliója a mantovai határ megerősítésére, nincs

egy milliója a kereszténység végveszélyében? (4.) Másrészt szerinte egy állam mindig talál pénzszerzésre módot, ha nem is könnyen. Az Egyházi Államnak is érdeke, hogy még a távolban állítsa meg a fenyegető veszedelmet. Sőt nemcsak az egyház kincsét, hanem a jó pásztornak életét is fel kellene áldoznia (5.). Álláspontja szerint V. Sixtus vonatkozó három bullája lehetővé teszi az Angyalvárban felhalmozott vésztartalék felhasználását. Csodálkozik, hogy nem kéri ki a pápa a bíborosok állásfoglalását, a római nép ellenkezésének említését pedig üres kifogásnak tartja (6.). Végezetül feleslegesnek véli rendkívüli nuncius küldését. Szerinte nem is annyira az ő, mint a császár megsértése, ha II. Ferdinánd általa előadott kéréseire az ő mellőzésével más úton adnak választ (7.).³⁵

c) *Megbeszélések április 12-én és 26-án Pázmány római rezidenciáján*

Azzolini államtitkár feljegyzéseinek köszönhetően egész pontosan megállapíthatjuk, hogy az esztergomi érsek által összefoglaltak túlnyomó többsége április 12-ei és 26-ai tárgyalásaikon hangzottak el. Mindkét alkalommal Azzolini keresete fel a magyar bíborost, annak a római szálláshelyén („*Palazzo de Signori Vesalli*”).³⁶ Egy súlyos kijelentést nem sikerült azonosítani, ez pedig a protestánsok kárörvendezése VIII. Orbán passzivitása

³⁵ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 726, 263–265.

³⁶ Vö. FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 15, 1. j. A római *avvisi* közlését nem sikerült eddig közelebbről lokalizálni. Vesalli-palota nem ismeretes, vélhetően FRAKNÓI rosszul olvasta a forrást, és a *Palazzo Veralliról* lehet szó, a *Piazza Colonnánál*. DOROTHY METZGER HABEL, „*When All of Rome was Under Construction*”: *The Building Process in Baroque Rome*, University Park (Penn State Press) 2013, 25–28.

felett. Ez minden bizonnyal a pápa vagy Francesco Barberini bíboros nepos jelenlétében hangozhatott el – Pázmány említi, hogy audienciáin is beszélt Azzolinivel, és mivel a két kulcsfontosságú ilyen alkalom (ápr. 6. és ápr. 24.) nem formális kihallgatás volt, könnyen adódhatott alkalom erre.

Nincs terünk itt rá, és nem is feladatunk, hogy akár csak az április 9-ei tárgyalás bemutatásának részletességével ismertessük a további, április 12-ei (*Iratok*, 4. sz.) és 26-ai (*Iratok*, 12. sz.) megbeszéléseket. Például április 12-éről a korábbinál jóval feszültebbre váltó párbeszéd dinamikáját, a felek taktikázását és színlelését, érveléstechnikáit s retorikai fogásait stb. Az immár nyomtatásban is hozzáférhető jegyzőkönyvek elolvasása nem kerülhető meg, és nem is érdemes, hiszen páratlanul izgalmas premodern diplomáciai szövegekről beszélhetünk! Általunk készített tartalmi összefoglalóik áttekintése messze nem elegendő. Jószerével a tárgyalások – és az audienciák – „hangfelvételének” írásbeli lejegyzéséről beszélhetünk. Ráadásul 20. századi, például állambiztonsági forrásokkal ellentétben esetleges manipulációkra sem kell gyanakodnunk, hiszen nem a nyilvánosság vagy a tárgyalásokban érintettek számára, akár publikálásra, akár kiszivárogtatásra összeállított, sem pedig az utókornak készült iratokról, hanem az Államtitkárság, a pápai diplomácia napi működését segítő munkaanyagról van szó. Olyan belső, bizalmas dokumentumokról beszélhetünk, melyek a Pápai Állam történetének egyik legfontosabb és legsúlyosabb következményekkel járó döntése meghozatala során keletkeztek. A magunk részéről nem tudunk másik olyan forráscsoportról, mely ilyen mélységű betekintést engedne a római politikacsinálás művészetének kulisszái mögé a kora újkorban.

Most csupán arra szorítkozhatunk, hogy jelzésszerűen felviláglantjuk: hogyan is néznek ki Azzolini előadásában a Pázmány által kiemelt pontok, vagy legalább kronologikusan elhelyezzük őket, illetve előhozunk pár olyan különlegesebb szempontot, melyek csak az államtitkár feljegyzésében szerepelnek.

* * *

A jegyzőkönyveket olvasva láthatjuk, hogy bizonyos érvek, kifogások pro és kontra többször ismétlődtek a tárgyalások során, mint például azé a gyanúé, hogy a pápa a franciákkal tart, illetve azon érvé, hogy pápa számára legkézenfekvőbb és reális megoldás – nemcsak a szóbeszéd kivédésére –, ha belép a tervezett ligába. Többször előkerülhetett, hogy Európa népeit megbotránkoztatja a pápa magatartása, és úgy érzik, hogy a pápa elhagyta őket. Azzolininél ez azonban csak április 26-án került feljegyzésre, kiegészülve azzal, hogy Magyarország primásának közlésében kiváltképpen a korábbi egyházfők hozzáállásával összevetve ítélik el a kortársak VIII. Orbán magatartását.³⁷ A francia kollaboráció vádja április 12-én fogalmazódott meg a legsúlyosabb formában. Az államtitkár lejegyzésében a magyar bíboros száját a mind feszültebb hangvételű párbeszéd során a következő kijelentés hagyta el: „Őszentsége Franciaországgal érez együtt. Ő maga [ti. Pázmány] erről nincs meggyőződve, s bár a közvélekedés szerint a legkeresztényibb király egy szent, ám Richelieu bíboros azt csinál, amit akar, és semmit sem tesz a pápa akarata ellenére”. A kijelentés a történelemtudomány mai álláspontja szerint erős

³⁷ *Iratok*, 3. sz. (fol. 132v).

túlbecsülése VIII. Orbán nagypolitikai mozgásterének és hatalmi befolyásának – szögezzük le gyorsan.³⁸

A szász választóval kötendő különbéke súlyos érve április 26-án volt napirenden.³⁹ A mantovai örökösödési háború (1628–1631) kapcsán tett római lépések április 12-én kerültek szóba, ekkor azonban sem a pápai védelmi kiadások pontos összege (6 millió) nem hangzott el, sem pedig az, hogy a pápának úgy kellene viselkednie, mint a bibliai tékozló fiú atyjának – miként az esztergomi érsek beszámolójában szerepel. Egész konkrétan arról volt szó, hogy Mantova ügye már a múlté, és nem kell bolygatni (Pázmány közbevetése szerint ezzel szemben Pinerolóé nagyon is aktuális, mert ellentétes a regensburgi békével). A magyar bíboros annyit jegyzett még meg, hogy magának a császárnak a szájából hallotta, mennyit költött a pápa a védelmi kiadásokra, és hogy ezek ismeretében mindenki csodálkozik, hogy a protestánsok ellen mily keveset ad. Az államtitkár természetesen saját ellenérveiről is beszámol, vagyis hogy a Pápai Állam védelmi intézkedéseiről még a császári hadvezérek is elismerőleg nyilatkoztak, és már csak azért is indokoltak voltak, mert a felvonuló német zsoldosok között protestáns katonák is masíroztak.⁴⁰

Annak hangoztatása, hogy egy állam mindig talál módot pénzszerzésre, az április 9-ei futólagos említése mellett április 26-án került részletesebb kifejtésre. Április 12-én a magyar bíboros szintén még csupán röviden említette, hogy ha nem is könnyen, de a pápa adhatna 200–300 scudót, mire Azzolini rö-

³⁸ A pápai hatalomvesztés folyamatának összefoglaló bemutatása: PÉTER TUSOR, *The Baroque Papacy (1600–1700)*, Viterbo 2016, 35skk.

³⁹ *Iratok*, 12. sz. (fol. 133v).

⁴⁰ *Iratok*, 4. sz. (fol. 117r és 118rv).

viden replikázott, hogy még 5000-ret sem, hiszen minden bevétel le van kötve, illetve visszaforgatta a magyar bíboros érvét, mondván, hogy ennyi erővel nemcsak a pápa, a császár is tud még pénzt szerezni alattvalóitól.⁴¹

Ezzel szemben két héttel később, április 26-án gyakorlatilag már a pénzsegély kérdése állott a középpontban. Az államtitkár összesen 9 kéziratoldalon ismerteti a megbeszélés menetét. Ezt itt most feleslegesnek látjuk részletesebb felidézni, hiszen e kötetben kivonatosan és teljes szövegátiratban is megismerkedhetünk vele. Pár nappal későbből maga Pázmány is lényeglátó összegzést ad az államtitkár által előadottakról (Saját érveit viszont mindössze a következő mondattal intézte el: „Én az egyes ügyekben sok mindent válaszoltam, de hiába.”).⁴²

A pápai államháztartás szerkezetét és a szentszéki segély részleteit feltűnően jól ismerő magyar kardinális érvelésének középpontjában az állt, hogy Rómának evidens érdeke az őt is fenyegető veszély megállítása a távolban. De nem csapatokat kell küldenie – bár VIII. Kelemen magyarországi intervencióit többször is előhozta –, s már egyszeri nagyobb pénzösszeg, például az itáliai klérusra újonnan kivetett pápai tized terhére, is számottevő segítség lenne. A hosszasan ellenérvelő Azzolini szerint azonban az ügyben nem nehézségről, hanem egyenesen lehetetlenségről van szó. Megállapítja ugyanakkor, hogy a magyar főpap szemlátomást már inkább a segélyre helyezi a hangsúlyt, és már nem a ligára. Zárójelentésében Magyarország primása, ahol dátum szerint szól az április 26-ai tárgyalásról, a pénzsegélyről szintén csupán e vo-

⁴¹ *Iratok*, 4. sz. (fol. 118v és 120r).

⁴² „*Ego multa in singulis replicavi, sed frustra*”. Levele II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. május 1. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 286–287, n. 736.

natkozásban tesz rövid említését a szász különbéke veszélye hangoztatásának kíséretében.⁴³

Esztergom érsekének biblikus ihletésű érvéről, miszerint „a jó pásztornak nemhogy pénzét, hanem életét is fel kell áldoznia juhaiért”, az államtitkár nem tesz említést.⁴⁴ Ez vagy máskor hangozhatott el, vagy a magyar bíboros érvelési lényegét akarta így összegezni a Titkos Tanács előtt? Nehéz eldönteni. Azt azonban kizárhatjuk, hogy Azzolini esetlegesen tapintatból hallgatta volna el VIII. Orbán előtt Pázmány e provokatív szavait.

A pápaság bevételeiből származó segítség kérdése nem véletlenül állt az április 26-ai megbeszélés középpontjában. Április 12-én ugyanis már behatóan megvitatták az Angyalvár kincse esetleges felhasználásának kérdését, mely vitáról Pázmány szintén oly röviden tudósított eddig bennünket. Vele szemben Azzolini több oldalon tárgyalja párbeszédüket.⁴⁵ Ő is megemlíti, hogy Magyarország primása bevallottan bíborosi esküje ellenében vetette fel a kérdést. Az esküben tudniillik egy rövid mondat erejéig benne foglaltatott, hogy V. Sixtusnak az angyalvári kincsnek felhasználását szabályozó bulláit az új bíboros betartja. A három bulla pedig *explicite* tiltotta a kardinálisoknak, hogy a kérdést ők maguk előhozzák.⁴⁶ Esztergom érseke a

⁴³ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 755, 326.

⁴⁴ *Iratok*, 12. sz. (fol. 130r–134r).

⁴⁵ *Iratok*, 4. sz., fol. 119r–120r.

⁴⁶ „*Necnon perpetuo, et inviolabiliter observare promitto, atque iuro... et constitutionem eiusdem Sixti papae V. de decies centenis millibus nummorum aureorum, in arce Sancti Angeli repositis.*” TUSOR, *Petri Pázmány epistolae*, 115–118, n. 15 (116). V. Sixtus pápa 1586. április 21-én tette közzé első idevágó apostoli konstitúcióját. *Bullarum, diplomatum et privilegiorum ... Taurinensis editio*, VIII, 693–700.

rendkívüli szükséghelyzettel indokolta lépését. A vita nem is erről folyt köztük, hanem arról, hogy a magyar főpap úgy vélte: a pápának konzisztóriumon meg kellene szavaztatni a bíborosokat, és ha háromnegyedük egyetért, igénybe kellene venni az Angyalvárban őrzött vésztartalékot. Azzolini szerint ez már interpretáció lenne, V. Sixtus említett bullái azonban betű szerint értendők, és a bennük foglalt körülmények egyértelmű fennállásakor kell még további megerősítésként a bíborosok háromnegyedének egyetértése. Felhívta a magyar kardinális figyelmét arra, hogy e kérdés bolygatása a bullákban kilátásba helyezett szigorú kánoni szankciók miatt igencsak kényes. Pázmány válaszában azt hangoztatta, hogy igenis fennáll a betűszerinti értelmezés esete, és a „vésztartalék” felhasználható, hiszen katolikus tartományokat protestánsok támadtak meg. Azzolini szerint azonban az előírt – közelebbről általa nem részletezett – szoros mellékkörülmények nem állnak fenn,⁴⁷ valamint a pápa alattvalóinak sem tetszene, ha hozzányúlnának az Angyalvár tartalékához.⁴⁸ Pázmány erre érezhető méltatlankodással jegyezte meg, hogy a pápa szuverén fejedelem, az alattvalók, így a római nép sem szólhat bele az ilyesfajta döntésekbe. Továbbá kincsekhez frissiben hozzányúló – a francia vallásháborúba sereg küldésével bekapcsolódni szándékozó⁴⁹ – XIV. Gergely példájára, illetve ismételten a VIII. Kelemen által Magyarországnak adott segítségre hivatkozott. Azzolini szerint azonban

⁴⁷ Lásd alább, *Iratok*, 8. sz. Azzolini nyilván az abban foglalt elképesztő szőrszálhasogatásra utal.

⁴⁸ REPGEN, *Finanzen, Kirchenrecht und Politik*, 62–74.

⁴⁹ A Sfondrati-pápa 300 000 scudót vett igénybe az Angyalvárból. Vö. AGOSTINO BORROMEO, *Gregorio XIV*, Enciclopedia dei Papi, 230–240.

XIV. Gergely lépését máig vitatják, VIII. Orbán pedig több segítséget ad összességében, mint VIII. Kelemen, vagy akár V. Pál. Vélhetően Pázmány e kijelentésre rácsodálkozó tekintetét látva fogalmazta meg végül ama, meglehetősen cinikusnak ható érvét, ügyesen kiforgatva Esztergom érsekének szavait, hogy ha az uralkodók szükség esetén mindig tudnak pénzre szert tenni, erre a császár most ugyanúgy képes lehet, mint maga a pápa.

Magyarország primása az államtitkárral folytatott megbeszéléseiről írt – imént, a „b” fejezetben pontok szerint ismertetett – összefoglalójában az utolsó helyen emlékezik meg azon kifogásáról, melyet a rendkívüli nunciusok küldéséről fogalmazott meg. A kérdés az április 12-ei tárgyalás nyitótémája volt.⁵⁰ Pázmány már a megbeszélés kezdetén Grimaldi nuncius küldetéséről érdeklődött. Nem értette, hogy szolgálthat ő elégtételt a bécsi udvarnak, miközben Rómában három császári követ nem kap választ mindarra, amivel II. Ferdinánd megbízta őket.⁵¹ Azzolini mentegetőzése szerint a válaszadásra az idő rövidsége és zsúfoltsága miatt nem került eddig sor, Grimaldi utazásának célja pedig a közjó előmozdítása. Pázmány kijelentésére, hogy igazából továbbra sem látja a rendkívüli nunciusok értelmét, Azzolini a katolikus uralkodók nézeteltéréseinek elsimításában és a protestánsok elleni összefogásában jelölte meg azt. A magyar főpap azonban úgy vélte: emiatt felesleges

⁵⁰ *Iratok*, 4. sz. (fol. 115r–116r.)

⁵¹ Pázmány saját magán és Paolo Savellin kívül Federico Savellire gondolt. Vö. FOSI, *La famiglia Savelli*, 73–74; és fentebb, *I. fejezet*, 173. j. Harrach bíboros ekkor még nem volt Rómában, május elején érkezett meg. Lásd naplója vonatkozó bejegyzéseit: KELLER–CATALANO, *Diarien*, 66skk.

II. Ferdinándhoz nunciust küldeni, hiszen a császár pontosan ugyanezt óhajtja, és ezért érkezett ő maga is Rómába. Azzolini szerint viszont ha a királyokhoz küldenek külön pápai követet – akik kifejezetten kérték ezt –, a császárhoz szintén kell. Pázmány ellenvetésére amellet érvelt több pontban, hogy a rendes nunciosok kevésbé hatékonyak lennének egy ilyen kiemelt ügy képviselőjére. A magyar bíboros erre kifejtette, hogy a rendkívüli nunciosok útjának költségeit segélyként inkább a császárnak kellene adni. Azzolini kijelentette, hogy Francesco Barberini bíboros sem volt a rendkívüli nunciosok küldése mellett, amit inkább a katolikus uralkodók miniszterei igényeltek. Magyarország prímása azonban továbbra sem volt meggyőződve küldetésük létjogosultságáról. Sőt roppant kínosnak tartotta saját magára nézve, hogy vele, noha bíboros és pápai kreatúra, nem közlik mindazt, amit rendkívüli nunciosokra bízta.

d) Reverentia és dissimulatio. Adatok a barokk-kori diplomáciai tárgyalások anatómiájához

A legmagasabb szintű kora újkori – a pápa és a császár képviselőiről van szó – diplomáciai tárgyalások világába elmerülve azt tapasztaljuk, hogy a vita rendkívül kielezett. Egy-két olyan általánosságot leszámítva, mint hogy elítélik a pápával szembeni tiszteletlen viselkedést, a felek szinte semmiben nem értenek egyet. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy Azzolini megnyilvánulásaiban nyoma sincs annak az ellenséges hangnak a nálánál tizenhárom évvel idősebb magyar kardinális iránt, mely a bécsi nunciaturára párhuzamosan írt utasításait jellem-

zi.⁵² Azzolini nem a 17. század végétől állandósuló bíboros államtitkárok képviselője. Hivatalosan még nem ő a második ember a pápa után, nem Alderano Cybo, Ercole Consalvi, Giacomo Antonelli, Mariano Rampolla vagy Eugenio Pacelli pozícióját tölti be. Nagyon fontos, de beosztott tisztviselő, aki felett rendre ott áll még a bíboros nepos is; püspök, aki az Anyaszentegyház bíborosa és a császár követe iránt mutatandó tiszteletet egyszer sem lépi át. A *reverentia* szervesen egészül ki a barokk-kori politikacsinálás elhagyhatatlan elemével, a színleléssel (*dissimulatio*). A jól forgatott érvek mindkét fél számára világos politikai célokat szolgálnak vagy igyekeznek elfedni. Azzolini célja, hogy semmi változás ne történjék a Szentszék eddigi politikájában, Pázmány a változást akarja, és ebben egészen május első hetéig, sőt még tovább is reménykedett, saját bevallása szerint. Az olasz reneszánsz Machiavelli itáliai barokk világa ez.⁵³

A magyar bíborosnak még a rendkívüli nunciusok küldésének kérdésében sem adódott valós mozgástere. A kérdésről ugyanis már március 12-én döntöttek a Kúriában, még hozzá a szűkebb római Államtanács, a *Congregazione dello Stato* bevonásával. Az alkalmanként összeülő, nem állandó hivatalként működő, ugyanakkor jelentős döntések megszületésnél bábáskodó

⁵² Legelőször az 1632. április 17-én Rocci nunciusnak küldött, és egészében Azzolini által fogalmazott államtitkársági utasításban jelenik meg tónusosan a leplezetlenül ellenséges hangvétel. BECKER, NBD IV/5, 233–242, n. 66.1. Az „*Intermittere non possum...*” kezdetű tiltakozást Borgia és Pázmány „közös főztjének” tartja: „*E si vede chiaro, che la protesta è farina loro*” (uo., 239–240).

⁵³ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 740, 295–296. Lásd még alább is (II/3/c részfejezet, 92–96. j.). Lásd még alább, 116. sz. j.

kongregáció tevékenységéről keveset tudunk.⁵⁴ A Bernardino Spada bíboros palotájában összehívott ülés ismertetése az esztergomi érsek császári követségének elemzésén túlmutatóan is érdemes.⁵⁵ Összesen kilencen vettek rajta részt a tanácskozásnak helyt adó Bernardino Spadával együtt: Laudavio Zacchia (San Sisto bíborosa), Berlinghiero Gessi, Giulio Sachetti, Giovanni Battista Pamphili (a későbbi X. Ince), Giovanni Guidi di Bagno, Fabrizio Verospi, Francesco és Antonio (az ifjabb) Barberini.⁵⁶

A rendkívüli nunciusok küldését Párizsba, Madridba és Bécsbe a következő bíborosok támogatták: Sachetti, Pamphili, Gessi, bár utóbbi nehézségekkel telinek látja ezt, mégis Panziroli személyében javaslatot tesz egyiküre, továbbá mindkét Barberini. Mindegyiküknél szóba jön legátus küldése, különösen Németországba, de ezt alapvetően problémásnak látják. Ellenvéleményt hárman fogalmaztak meg. Zacchia, aki szerint a feladatot rendes nunciusokra kellene bízni, vagy inkább szerzetesekre, a rendkívüli nunciusokat nem véli elég hatékonyak. Árnyaltabban fogalmazta meg fenntartásait a volt párizsi nuncius Guidi di Bagno, aki 1627–1631 között tevékeny részese volt

⁵⁴ Vö. TUSOR, *The Baroque Papacy*, 186–187. (A tulajdonképpeni Államtanács hagyományosan a Bíborosi Kollégium volt, de ilyen szerepe már a 16. század végére formálissá vált.)

⁵⁵ Az ülés jegyzőkönyve Pázmány követségének államtitkársági iratai között: BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 191r–193r („*Die Veneris 12.a Martii 1632. In Congregatione in aedibus Em.mi D. Card. Spadae*”).

⁵⁶ Ez tágabb névsor, mint akiket eddig ismerni lehetett. KRAUS, *Das päpstliche Staatssekretariat*, 282–283 közlése szerint Sachetti és Guidi di Bagno nem volt tagja a grémiumnak (adatai 1633-ra vonatkoznak).

a franciabarát Barberini-diplomáciának.⁵⁷ Ő legátust küldött volna Németországba a császár megsegítésére és nunciust az itáliai fejedelmekhez, hogy fellépésre és segítségnyújtásra sarkallja őket. Úgy vélte, a rendes nunciustok jóval hatékonyabban tudnak eljárni Párizsban és Madridban, ahová a körülményes és lassú legátusok helyett inkább egy-egy szerzetest küldött volna, hogy titokban közvetítsenek Richelieu és Olivares⁵⁸ között. Korábbi szerepvállalásával ellentétben e véleménye markánsan eltért a hivatalos pápai politikától, és hatékony konfliktuskezelésre törekedett a katolikus nagyhatalmak között. Hasonlóan figyelemreméltó Verospi bíboros hozzászólása. Ő azt javasolta, hogy mielőtt döntenének, várják meg Pázmány érkezését, hogy tőle megtudják, mi is a császár szándéka, hogy vajon nunciust vagy legátust akarna-e, és ha igen, mi végre. Meglátása szerint a császár nem igazán fog törődni legátussal, sem nunciussal, és mindhárom helyre inkább szerzetest kellene küldeni, ahogy korábban többek között Giacinto da Casalét,

⁵⁷ „S. Card. Bagno. Mandar legato ad Alemagna per assister al Imp.re, e consigliar i Prenc.i d'Alemagna con autorità mandar un Nuntio a Prenc.i di Italia, per moverli a contribuire gli offitii e gli aiuti. Non inclina a Legati nè in Francia nè in Spagna stanti i pregiudizi e lunghezze. Non li pare che si mandino Nuntii straordinari in Francia e Spagna, perchè fariano meno delli ordinarii. Ma a questi due supplirebbe con due persone Religiosi e accreditate, che andassero uno in Spagna, e uno in Francia per levar principalmente le picche particolari fra Richelieu e l' S.r Conte Duca...”. BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 192r.

⁵⁸ Gaspar de Guzmán y Pimentel (1587–1645), 1621–1643 között volt IV. Fülöp főminisztere. Vö. J.H. ELLIOTT, *The Count-Duke of Olivares. The Statesman in an Age of Decline*, New Haven 1989; párharcára Richelieu-vel: Uő, *Richelieu and Olivares*, Cambridge 1991.

illetve Domenico della Scalát küldték⁵⁹. A fő cél a császár összefogása a bajor fejedelemmel, aki a többi választót is magával vonná.⁶⁰ Velük ellentétben Antonio Barberini hozzászólásában határozottan elutasította a szerzetesek küldését.⁶¹ A házigazda Bernardino Spada bíboros, aki 1623–1627 között párizsi nuncius volt, nem vetette el a szerzetesek diszkrét és hatékony szolgáltatának igénybevételét, sem a rendkívüli nunciusok küldését, ám első helyen ünnepélyes legátusküldést tanácsolt.⁶²

Úgy tűnik, a pápai Államtanács több bíborosa tényleg komolyan gondolta a közvetítést, nemcsak „lázás semmittevésnek”,

⁵⁹ A Szentszék szolgálatában végzett titkos kapucinus diplomáciára: DIETER ALBRECHT, *Die deutsche Politik Papst Gregors XV. Die Einwirkung der päpstlichen Diplomatie auf die Politik der Häuser Habsburg und Wittelsbach 1621–1623* (Schriftenreihe zur Bayerischen Landesgeschichte 53), München 1956, 19–31. 49–82, különösen 20–21; Uő, *Die auswärtige Politik*, 22–25. 66–69. 73–76. 94–101. 110–113 stb. A kármelita *fra Domenicóra*: SILVANO GIORDANO, *Domenico di Gesu Maria (1559–1630)*, Roma 1991; JAITNER, *Die Hauptinstruktionen Gregors XV*, 404, 119. j. és *ad indicem*.

⁶⁰ „S.r Card. Verospi. Sappiasi prima l'intentione dell'Imp.re che è il principale, e questo col mezzo del S.r Card. Pasman, e da lui sentire. Offerirli, quando così desidera, un legato creatura di S. S.tà. La maggior importanza è riunir Baviera e l'Imp.re, e son fra loro beneficii reciprochi. Baviera tirarebbe gli altri elettori. Dunque aspetterebbe Pasman per veder se vuol Nuntio o legato, et a che fine. Intanto è di parere che si mandi un Religioso come l'esempio di Fra Giacinto, Fra Domenico etc. Et anco in Francia, e in Spagna. Crede che l'Imp.re non si curerà di Legato, nè di Nunzii...” BAV Barb. Lat, vol. 2629, fol. 192r. A szerzetesi titkos diplomáciára legújabbán: ELENA BONORA, *Il sospetto d'eresia e i «frati diplomatici» tra Cinque e Seicento*, Hétérodoxies croisées. Catholicismes pluriels entre France et Italie, XVIe–XVIIe siècles, sous la dir. de Gigliola Fragnito–Alain Tallon, Rome 2017, 49–74.

⁶¹ Uo., fol. 192v.

⁶² Uo., fol. 193r.

akár a spanyol és a francia korona, akár a császár és a bajor fejedelem között. Tisztában vannak a helyzet súlyosságával, 100 éve nem fenyegetett ekkora veszély – hangzott el a tanácskozáson.

A *Congregazione dello Stato* tanácskozásán elhangzottak felidézése azt bizonyítja, hogy Pázmány olyan kérdésről folytatott hosszas vitát Azzolini államtitkárral, amelyben az övére hajazó érvek már vereséget szenvedtek a Kúriában, és amely érdemben már rég a legmagasabb szinten alapos megvitatásra került, és véglegesen el lett döntve.⁶³ A barokk kori diplomáciai érintkezésekben tökélyre fejlesztett színlelés itt világosan tetten érhető a tárgyalásokban. Egyértelműen adatolható, hogy a római döntéshozókat valójában nem érdekelte, hogy mit fog Magyarország primása a császár nevében mondani, hiába javasolta ennek meghallgatását és mérlegelését Verospi kardinális.⁶⁴ A színlelés mellett Azzolinit egyenesen hazugságon is tetten érhetjük. Miközben a magyar bíborosnak azt állította, hogy – a pápai államügyek irányítását mind határozottabban kezébe vevő Francesco Barberini – maga is ellenezte a rendkí-

⁶³ A kongregációs döntést követően, miként az *I. fejezetben* is szerepel (94. és 149. j.) március 29-én a konzisztórium bejelentés is megtörtént a pápai szándékról, az érintett udvarokat pedig hivatalosan tájékoztatták a rendkívüli nunciusok küldéséről. A hír bécsi fogadtatásáról lásd Rocci jelentését, Bécs, 1632. április 10. BECKER, NBD IV/5, 221–222, n. 63.2.

⁶⁴ Részben ez az állásfoglalása magyarázza, miért őt küldték tárgyalni a követi cím ügyében, melyről Pázmány jól sejtette, hogy magánakcióról van szó („*haud crediderim suo solius nutu*”). Pázmány II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. április 24. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 282–284, n. 734 (283). Verospi bécsi rendkívüli nunciátúrája idejéről (vö. *I. fejezet*, 103. j.) személyesen is ismerhette Pázmányt, küldetése annak patrónusa, Klesl bíboros kiszabadítására szólt.

vüli nunciusok küldését, a *Congregazione dello Stato* ülésének protokollumában ennek épp az ellenkezőjét találjuk. Még ennél is súlyosabb azon állítás, hogy a pápa sajátkezű levelet írt volna a francia királynak.⁶⁵ GEORG LUTZ kutatásai alapján tudjuk, hogy az április 24-ei audiencián és a nunciatúrai levelezésben is feltűnő közléssel ellentétben sosem volt ilyen irat, és Pázmánnyal szembeni érvként gyártottak *duplicatumot*. Arra hivatkoztak, hogy az eredeti dokumentum útközben Párizs felé elveszett. Míg LUTZ brévéről beszél, itt a sokkal különlegesebb *lettera di proprio pugnó*ról van szó, amit a pápa valóban saját kezével, és családi címerével pecsételve szokott írni, szinte kizárólag uralkodóknak. Ami csak megerősíti az alapos gyanút a machinációra, hiszen a leveleket a brévékkel szemben nem szokták regisztrálni, vagy legalábbis nem annyira hivatalosan, mint a *Segretaria dei Brevi ai Principi* által kiállított iratokat.⁶⁶

e) *A színlelés keretei. Pázmány véleménye bíboráról*

Ha általánosságban nézzük Pázmány és az államtitkár, sőt a pápa tárgyalásait, a most publikálásra kerülő vatikáni forrásanyag tükrében megállapíthatjuk, hogy a színlelést, mint olyant a pápa és Azzolini intenzívebben használták, mint a magyar bíboros.⁶⁷ Igaz, könnyebb helyzetben is voltak. Tárgyalási alap-

⁶⁵ *Iratok*, 12. sz. (fol. 129v).

⁶⁶ Vö. TUSOR, *The Baroque Papacy*, 206–207. – A bréve-ügyre és a titkos pápai diplomáciai eszközökre: LUTZ, *Glaubwürdigkeit*, 245–253; Uő, *Roma e il mondo germanico*, 435–436; összefoglalóan: KRAUS, *Die auswärtige Politik Urbans VIII.*, 419.

⁶⁷ A 17. század politizálási modelljeinek áttekintése: ROSARIO VILLARI, *Elogio della dissimulazione. La lotta politica nel Seicento*, Roma (Laterza), 1987.

attitűdjük, hogy mindent elkövetnének a császár mellett, sőt el is követnek, ami lehetséges, többet tenni nem egyszerűen nehéz, hanem egyenesen lehetetlen („*non s'hanno da chiamar propriamente difficoltà, ma impossibilità*”).⁶⁸ Az esztergomi érsek a császár követeként és titkos tanácsosaként kénytelen velük szemben erélyesen fellépni, hogy változást érjen el. Ki kell térítenie kártyáit, például a titkos pápai–francai kapcsolatok vonatozásában, vagy közvetlen nyomást gyakorolni, amikor az európai katolikus közvélemény megbotránkozását emlegeti a római passzivitás kapcsán. Ebből az alaphelyzetből kiindulva a magyar bíborosnak nem volt sok mozgástere, hogy képességeit a diplomáciai tárgyalások finom oldalvágásainak ügyes és gyakori alkalmazásával csillogtassa meg az Örök Városban. Látni fogjuk, a *dissimulatiót* majd csak „lojalitásváltását” követően, elutazásakor kezdi el ő is mesterien alkalmazni. Addig meg kellett elégednie például az olyan gesztusokkal, hogy amikor az államtitkár VIII. Orbán „őszinte és makulátlan természetéről” beszélt, akiről „hamisan felételezik némelyek, hogy szereti a titkos gondolatokat”, akkor igyekezett ezt és a hasonló kijelentéseket „nagy figyelemmel és szívesen” hallgatni.⁶⁹ Mely gesztus hatását azonban rögvest le is rontja amikor ezt követően arra fordítja a beszélgetést április 12-én, hogy pár nap múlva útnak indul, hiszen nem maradt Rómában már semmi más teendője, csupán a

A kor ismerte a „tisztos színlelés” (*dissimulatio honesta*) fogalmát. Uő, *Breve riflessione sulla Dissimulazione onesta di Torquato Accetto*, Les Dossiers du Groupe de Recherches Interdisciplinaires sur l'Historie du Littéraire, 2009, 2. sz. Online: <https://journals.openedition.org/dossiersgrihl/3673> (2018. 10. 22.).

⁶⁸ *Iratok*, 12. sz. (fol. 129v).

⁶⁹ *Iratok*, 4. sz. (fol. 120v).

választ várnia előterjesztéseire. És hogy – a jelek szerint – mindössze csupán azért kellett oly messziről és idős korban az Örök Városba jönnie, hogy átvegye a bíborosi kalapot, ami szerinte nem szolgál másra, minthogy sírja fölé helyezték majd!

Nagyon sajátos közlés ez Pázmány Péter részéről, akit a magyar történeti emlékezet a „magyar bíboros Ciceróként” tart számon. Bíborossá avatásának és ezzel bíborosi méltóságának leikcsinylése még akkor sem érthető igazán, ha a követsége során szerzett kedvezőtlen tapasztalatok minden korábbinál hangsúlyosabbá, jószerével kizárólagossá tették Habsburg-lojalitását és császári/királyi alattvalói identitását. Feleslegesen nyitott a tárgyalás során új vitapontot, melyet Azzolini ki is használt, mondván, a bíborosi kalapot (*galerus*) átvevő bíborosok számos további előjognak örvendenek azokhoz képest, akik ezt nem tették meg, például részesülnek a *spoliumok*ból.⁷⁰ Utóbbit a magyar prímás a birodalmi bíborosok esetében kétségbe vonta, majd azonnal történeti vitát kezdtek a *spoliumok* eredetéről, melyet az államtitkár azzal zárt le, hogy a bíborosoknak alapvetően Rómában kellene tartózkodnia. Aki pedig nem képes erre, annak illő, hogy legalább egyszer eljőjön hierarchikus jelvényéért, és tiszteletét tegye az egyház fejénél és az apostolok sírjánál. Mire Pázmány azzal rípsztozott, hogy ezzel egyetért, és „nem kíváncsiságból vagy kedvtelésből, hanem az Egyház szolgálatára” maga is szívesen töltené itt élete eme utolsó éveit, amennyiben a pápa biztosítaná alkalmas megélhetését, s ezáltal lemondhatna egyházmegyéjéről. Bár Azzolini szerint e kijelentését inkább csak a párbeszéd fordulatában, s nem előzetes elhatározás alapján (*più per discorso, che con*

⁷⁰ A *spoliára* további irodalommal: TUSOR, *The Baroque Papacy*, 122.

animo deliberato) mondotta, és még színlelésre sem gyanakszik,⁷¹ jól tudjuk, a magyar bíborosnak és Habsburgoknak a visszatérés Rómába valóban szándékában állt. A későbbiek során Bécs és Róma között újabb feszültséget okozó tervnek ez az első ismert említése Pázmány részéről, és kizárható, hogy az elképzelés pusztán a vita hevében született volna meg.⁷²

3. AZ ÁPRILIS 24-EI AUDIENCIA ÉS A MÁJUS 10-EI ZÁRÓTÁRGYALÁS (IRATOK, 10., 13. SZ.)

a) „*Inganno politico*”. *Az április 24-ei audiencia és a pápai válaszbeszéd szövege*

Lorenzo Azzolini és Pázmány Péter április 26-ai megbeszélése valójában a követség szempontjából sordöntő április 24-ei pápai audiencia szoros folytatása volt. A tárgyaláson a rövidre sikeredett, hűvös hangulatú kihallgatás témáit beszéltek át alaposabban. Ezek és a felek elhangzott érvelései már jól ismertek számunkra. Pár részletet mégis érdemes kiemelni a kihallgatás eseményeiből. Forrásunk ezúttal is Azzolini feljegyzése.⁷³ A legfontosabb mozzanat, hogy kitapinthatóvá válik a szentzéki döntéshozatal taktikája: minél kevesebb lehetőséget adni a magyar bíborosnak a pápa előtti felszólalásra. Nehogy esetle-

⁷¹ *Iratok*, 4. sz. (fol. 120v).

⁷² Lásd TUSOR, *Diss.*, 2000, 169–180; Uő, *Pázmány állandó római követségének terve (1632–1634)*, Pázmány Péter és kora (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2), szerk. Hargittay Emil, Piliscsaba 2001, 151–175; Uő, *Le origini*, 205–226.

⁷³ *Iratok*, 11. sz.

gesen megismétlődjék a Borgia-féle eset, és az április 6-ai audiencián kezdődött, majd az esztergomi érsek írásbeli tiltakozásával és annak köröztetésével fokozódó feszültség a pápa előtti protestációban csúcsosodjon ki. Megengedték ugyan neki, hogy szóban és írásban beszámoljon a legújabb diplomáciai és hadi fejleményekről,⁷⁴ erre azonban semmiféle reflexiót nem kapott. A kihallgatás érdemi része abból állt, hogy VIII. Orbán felolvasta előre elkészített válaszát a magyar bíboros által előterjesztett kérdésekről, majd kijelentette, hogy ezeket nem adja át írásban, mivel a pápáknak ez nem szokása, hanem hamarosan Azzolinivel beszélheti majd át részletesebben. A hűvösre alakított légkörben csupán rövid párbeszéd alakult ki: az egyházfő személyesen is hivatkozott a XIII. Lajosnak írt, ám elvesztett – LUTZ szerint nem létező – levelére, s megerősítette, hogy egy szövegében megfelelően kimunkált, Gusztáv Adolf ellen irányuló itáliai védelmi ligában részt venne. Indulatos megnyilvánulása sem hiányzott: kész volt megmutatni az Angyalvárbán őrzött pénzeszsákokat, hogy bizonyítsa Pázmány tévedését: a tartalék nem V. Sixtus takarékoskodásából, hanem a pápai alattvalók rendkívüli adóiból származik. Érdekes fejtegetése szerint a németekkel szemben az olaszok mindig nagyobb gazdagságot igyekeznek mutatni, mint amilyük van, ez táplálhatja a túlzó elvárásokat.⁷⁵

⁷⁴ Többségüket két nappal később Azzolinivel átbeszélte. Beadványa kiadva: HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 279–281, n. 733. Lásd még *Iratok*, II.a sz. is!

⁷⁵ Azzolini jegyzőkönyvéből nem derül ki, Pázmány zárójelentése szerint viszont a pápa kifejezetten bőbeszédű volt az audiencián. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 755, 324.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy fogalmazványban – és végleges szövegváltozatban is – ránk maradtak a pápa által felolvasottak. Új információ az eddig megismertekhez tulajdonképpen nincs benne: pontosan elősorolja Pázmány különféle, szóban és írásban tett előterjesztéseit, majd röviden kifejti a rájuk adott pápai választ. Az új információ meglepő is lenne, hiszen a pápai választ Azzolini államtitkár szövegezte. A javított, bővített és átszerkesztett fogalmazványnak így egyik meghatározó forrásértéke, hogy bepillantunk a pápa és (állam)titkára munkamegosztásába és munkamódszerébe. A legkisebb részletig Azzolini intézett, felügyelt, pontosított mindent.⁷⁶ A szöveg mélyebb tanulmányozása és beazonosítása mindazonáltal egy nem várt új eredménnyel is gazdagítja kutatást. ROTRAUD BECKER helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy az esztergomi érsek római követjárása eredményeként adott egyszeri pénzsegély tulajdonképpen nem többletsegítség volt, hanem a már megígért és részletekben folyósított itáliai pápai tizedek folyósítása előre, egy összegben. Láthattuk azonban, hogy az államtitkárral folytatott tárgyalások során a magyar bíboros küldetése minimálcéljaként éppen ezt a megoldást hozta végül szóba. A Magyarországon bevett beszédési gyakorlat nyomán még javaslatot is tett bérbeadásukra (árendálásukra). A Kúriában ezt a behajtási módszert utasították el, magát a megoldást nem. A pápai tizedek terhére adott nagyobb összegű előleg ötletének elfogadását azonban sem Azzolini, sem más kuriális prelátus nem közölte Pázmánynyal, aki követségéből hazatérve leginkább ezt sérel-

⁷⁶ *Iratok*, 10. és 10.a sz. Magyar nyelven ismerteti FRANKÓI, *Pázmány... és kora*, III, 33–34 és 40–41 (lásd még alább, II/3/c fejezet és különösen a 97–99. j., illetve az iratközlés apparátusánál).

mezte. Tudniillik erősen dezavualva érezte magát amiatt, hogy miközben ő bíborosként Rómában küzdött a segélyért, megadásának hírével az ő tudta nélkül a volt római kormányzó, Girolamo Grimaldi nuncius már Bécs felé közeledett.⁷⁷

Nos, a pápai udvarban ennél sokkal kifinomultabb módon jártak el vele szemben. Hamisítatlan „politikai rászedés”-ről volt szó, amire olasz nyelven külön kifejezés is létezett már a korban: *politica dell'inganno*. A szóban előtte felolvasott, ám írásban – a követjárás legvégéig – át nem adott pápai válasz ugyanis elég világosan a magyar bíboros tudomására hozta: azért, hogy Grimaldi küldetése – úgymond – „ne álljon magában, meg fogják látni, hogy a következő havi részletek terhére az oly nagy szűkösség ellenére tudnak-e pénzsegélyt adni” (*„Vederemo anche, acciò gli uffizi del Nuntio non siano affatto soli, di farli rimesse di denaro quanto ci sarà possibile in tanta strettezza a conto delle mesate future”).* Azt is leszögezte azonban a pápa, hogy a Pázmány által kért a mennyiség teljesíthetetlen, egyúttal viszont hangsúlyozta, hogy jelen engedmény is az ő dicséretes buzgólkodásának köszönhető (*„se ne dia la dovuta lode a V. S., et alli suoi diligenti offitii portati con efficacia e premura”),* amellyel a császár képviselőjében eljár.⁷⁸ Nem tartjuk véletlennek, hogy erről a mozzanatról Azzolini nem tett említést két nappal ké-

⁷⁷ BECKER, NBD IV/5, 325–329, n. 89.1. A jelentésből fontossága okán már GALLA FERENC is közölt részleteket, vö. feljebb, *I. fejezet*, 153. j. – Grimaldi instrukciója egyelőre nem ismert, vélhetően szóbeli utasításokat kapott elindulása előtt, így a segélyről is, melynek pontos összegéről viszont csak Pázmány tüntetéssel felérő távozta után döntöttek a Kúriában. Lásd még alább a II/4. részfejezet 2. pontjánál (112–113. j.).

⁷⁸ *Iratok*, 10. sz. (fol. 196v–197r).

sőbbi megbeszélésükön. Részben tudottnak vehette a legmagasabb szinten tett közlést, részben talán számíthatott arra – kiváltképpen miután Pázmány nem hozakodott vele elő –, hogy a magyar bíboros figyelmét elkerülhette e fontos közlés, amit igyekezett kihasználni. Valóban így történt.

Pázmány bár nem felejtette el római tanulmányai idején szerzett olasz tudását,⁷⁹ ám ez nyilván megkophatott az idők során. Nemcsak sejtjük, tudjuk is, hogy az olasz nyelvű szöveg felolvasásából nem értett meg mindent az audiencián. Esztergom érseke ugyanis még aznap jelentést írt Bécsbe kihallgatásról. Ekkor már az időpont megválasztása miatt is gyanakszik: nem tudja eldönteni, hogy „véletlenül vagy mesterkedésből” („*casu, an artificio*”) halasztották az általa kért, a mindenkori császári követnek járó szokásos pénteki időpontról szombatra. Értzi a veszélyt, amikor írásban kéri a pápa választát, nehogy valamit is kifelejtessen („*ne lapsu memoriae aliquid omitterem*”).⁸⁰ A felelet a követjárás talán legkínosabb, ha úgy tetszik leginkább megalázó mozzanata Magyarország prímása számára: VIII. Orbán az írás átadását megtagadta, mondván ez nem szokása a római pápának, ugyanakkor felajánlotta, hogy ha szükséges, kétszer is felolvassa a szöveget. Pázmány nyilván nem

⁷⁹ Még 1624–1626-ból is ismerünk általa s.k. írt olasz nyelvű leveleket (Rambaldo Collaltóhoz). Az 1630-as években rendszerint olasz titkárokat használt, leginkább a Propaganda Kongregáció konventuális ferences misszionáriusait (Cosimo Fornarini, Bonaventura Magrardi). TUSOR PÉTER, *Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltóhoz (1621–1626)*, Lymbus. Magyarisztudományi Forrásközlemények, Budapest 2003, III–III6, 112 és 114–116, n. 2–4.

⁸⁰ Pázmány II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. április 24. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 282–284, n. 734 (283).

kérte ezt, és bizony tévesen érti a pápai szöveget: azt jelenti Bécsbe, hogy a hivatalos pápai válasz szerint a már eddig megadott segílyen túl nem fognak pénzt adni.⁸¹

A magyar bíboros ezek után követsége legvégéig semmit nem tudott meg érdemben Grimaldi küldetéséről, és kezdeti bizakodását elvetve kizárta, hogy jelentősebb összeget vihetne a tizedek terhére.⁸² Azt azonban mindvégig világosan látta, hogy az ellene folyó diplomáciai játszmába illeszkedik a korábbi római kormányzó küldetése, és ennek az Örök Városban hangot adott.⁸³ Arra, hogy mit történt az április 24-ei audiencián felolvasott pápai válasz szövegével a magyar bíboros elutazása előtt, hamarosan visszatérünk.

b) Az április 24-ei audiencia szakértői anyagai

Az ilyesfajta diplomáciai taktikázás a Pápai Állam politikai prioritásai eltökélt védelmezésének szándéka mellett inkább a

⁸¹ „*Sanctitatem suam ob quamplurimas aerarii difficultates praeter id, quod hactenus dedit, subsidii, nihil amplius dare posse.*” Uo. Lásd zárójelentésében is (uo., n. 755, 324). – A pápa közölte még Pázmánnyal: az iratot elküldik a bécsi nunciushoz, aki azt II. Ferdinánd előtt is felolvassa. A küldés valóban megtörtént, arra viszont nincs adat, hogy a felolvasás megtörtént volna. Ha igen, az nagyban erősítette Pázmány pápai dezavualását Bécsben, hiszen nyilvánvalóan bizonyította, hogy a pápa mást mondott, mint amit a bíboros jelentett. Erre, s hogy Pázmány végül mikor kapta kézhez írásban is az április 24-ei pápai választ, lásd alább a II/3/c részfejezetben (97–99. j.).

⁸² Levele II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. május 15. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 304–305, n. 750.

⁸³ Magának Grimaldinak, annak elutazása előtt Bécsbe. Grimaldi azonnal közölte Pázmány szavait az Államtitkársággal. BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 142r (lásd alább a II/4. részfejezet 5. pontjánál, 118. j.).

Pázmánytól való félelemből, mintsem lebecsüléséből eredhetett. Ezért igyekeztek a Kúriában az április 24-ei audienciát nem csak jól megkoreografálni, hanem VIII. Orbánt minden eshetőségre is gondosan felkészíteni. Konkrétan arra a fordulatra, ha Pázmány nem elégszik meg a felolvasott válasszal, és vitát nyitna a segély kérdéséről – amire követjárásának súlypontja mindinkább áthelyeződött –, akkor a pápa képes legyen alaposan érvelni ellene. Mindez nem csupán feltételezés. Fennmaradt Azzolini *bigliettino*-ja, melyben közli az egyházfővel: a hírek szerint Esztergom érseke nyomatékosan akar beszélni vele az Angyalvár kincseiről, és hogy ezért jónak látta ezzel kapcsolatban érveket papírra vetni. Saját *discorsó*-ját mellékelte, és egy másik emlékiratot is arról, hogy kötelezhető-e a pápa pénzsegély nyújtására, illetve újabb adók kivetésére az Egyházi Államban. A tervezett ligát illetően a bécsi nuncius február 28-ai jelentését csatolta. Azt tanácsolta VIII. Orbánnak, hogy a benne foglaltak alapján meg kell várni,⁸⁴ vajon mit terjeszt elő Pázmány. Továbbá, hogy a pápa mindenképpen halassa el a kérdésben a válaszadást, XIII. Gergely példáját és más elődei példáját követve, akik sosem határozták el magukat arra, hogy belépjenek bármilyen, Itáliát érintő szövetségbe.⁸⁵

Az Angyalvár kincseinek felhasználhatóságáról szóló említett *discorso* vélhetően csapatmunka eredménye, bár végző formába öntése Azzolini műve lehet, és a szerzőséget neki tulajdoníthatjuk, a tisztázat kézírása mindazonáltal nem az övé. Nincs itt terünk arra, hogy az alábbiakban teljes terjedelmében és bőséges kivonatban is olvasható emlékiratot behatóan ismertessük.

⁸⁴ BECKER, NBD IV/5, 179–181, n. 51 (2 and 3).

⁸⁵ *Iratok*, 7. sz.

Lényege, hogy a pápai államérdek védelmében meglehetősen csavaros érveléssel igyekeznek V. Sixtus bulláit akként értelmezni, hogy ne lehessen a magyar főpap által kért segély érdekében felhasználni a kincseket. Mi vele együtt úgy látjuk, a bullák egyértelműen lehetővé tették volna a tartalék hasznosítását a protestáns svédek betörése ellenében a Birodalom területén. Az olyan érvelés, mint például, hogy a bulla szövegében a *regnum* szó szerepel, és a Birodalomban csupán Csehország számít ilyennek, a többi nem, mindennél jobban illusztrálja a körmönfont, szőrszálhasogató érvelés irányát és színvonalát. A hosszas, tanulságos irat a Szentszék tisztán reálpolitikai attitűdje megjelenésének látványos dokumentuma. Ezt az attitűdöt az utolsó pont *explicite* meg is fogalmazza. Eszerint Itáliában jelenleg háborús veszély van, mely az Egyházi Állam határait fenyegeti. Mindenhonnan a protestánsok Itáliával, Rómával szembeni fenyegetései hallatszanak. A pápa lelkiismerete nem engedheti meg, hogy magát, Itáliát, Rómát, az Apostoli Széket és közvetlen alattvalóit megfossza a pénztartaléktól idegenek vagy távoliak védelme érdekében.⁸⁶

A másik *discorso* a Németországnak nyújtandó, általánosan értelmezett pápai segítségnyújtási kötelezettségről szól. Érdekessége, hogy meghatározóan teológiai szempontból vizsgálódik, szerzője lehet az Apostoli Palota magisztere vagy a pápa személyes teológusa, vagy valaki más a Szent Hivatal *assessorai*, konzultorai közül.⁸⁷ Genezise Pázmány azon megjegyzésére

⁸⁶ *Iratok*, 8. sz.

⁸⁷ A *maestro del Palazzo Apostolico* 1629–1639 között a genovai Nicolaus Riccardi O.P., a pápa alamizsnása és személyes teológusa pedig a Galilei-perben elhíresülő Agostino Oreggi (1633-tól bíboros) volt. WEBER, *Die ältesten*

vezethető vissza, miszerint végsősoron teológusi állásfoglalás fogja kötelezni a pápát, hogy a „szeretet és az atyai gondoskodás kötelmeinek eleget téve” nyújtson segítséget.⁸⁸ Az emlékirat belső érvek alapján egy szerző munkája lehet, aki előjáróban leszögezte, hogy a pápa tevőlegesen nem vétett Németországgal szemben, hiszen nem biztatta az ellenséget támadásra. Számos bibliai példát hoz annak bizonyítására, hogy mulasztással sem vétkezett, hiszen a legfőbb papként és pásztorként megtette kötelességét: imaalkalmakat tartott, például a Lateránban vagy a *Santa Maria Maggiore*-ben, búcsút hirdetett, kitérta az egyházi kegyelmi kincsesárát a bajba jutottak megsegítésére. Ami anyagi segítséget adhat, azt a pápai tizedekből megadja: az újonnan kivetett itáliai tizedek terhére havi 12 000 tallért, és utasítást adott az ibériai kollektoroknak 60 000 arany behajtására a spanyol király számára. Az emlékirat szerint az interkaláris jövedelmek⁸⁹ a pápa és miniszterei megélhetésére vannak rendelve, és nem engedhetők át világi fejedelmeknek, akik laikusok. Továbbá több egyetemes zsinati határozat alapján a klérus nem kényszeríthető, hogy világi hatalom számára adót fizessen. A keresztes háború meghirdetésének kiterjesztése sem ta-

päpstlichen Staatsbandbücher, 170 és 199 (uo. a többi szóba jöhető inkvizíciós tisztviselő, szakértő nevével).

⁸⁸ „*Quod si attingi possunt, deficientque alii modi, quibus presenti necessitati, quantum satis est, succurratur, crediderim theologos existimatuos, quod charitas ac paternae providentiae iura ad id obligant, ut attingantur*”. Azzolini sehol nem említi ezt az érvet, csupán Pázmány lejegyzésében szerepel. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 262–265, n. 726, 264.

⁸⁹ A pápai tizedre, interkaláris jövedelmekre, a pápaság különféle egyházi bevételeire további irodalommal: TUSOR, *The Baroque Papacy*, 119skk.

nácsos, hiszen már Luther mozgalmát is „a búcsúengedmények kapcsán adott alamizsnák” indították el – olvashatunk egy sajátos értelmezést a lutheri reformáció okáról a 17. századi Rómában. Egy keresztes háború búcsú kiváltságokkal stb. történő hirdetése Németföldön csak fokozná a feszültséget – szögezte le a teológiai szakvélemény.⁹⁰

Azzolininek a pápát az április 24-ei audienciára felkészítő szakértői „csomagjában” a liga kérdése épphogy említésre kerül. Ennek magyarázata, hogy a Pázmány által április 6-án átadott tervezetet az államtitkár korábban véleményezte, és kritikai megjegyzéseit (melyek lényegesebb elemei előkerültek a szóbeli tárgyalások alkalmával) már előzetesen VIII. Orbán tudomására hozhatta.⁹¹

c) A május 10-ei tárgyalás Azzolinivel

Pázmány Péter római követjárása kiadatlan államtitkársági iratainak tanulmányozása főbb vonalakban az eddig elmondottakban járul hozzá a régebbi-újabb kutatás eredményeihez. Vizsgálatainkhoz annyit kell még hozzáfűznünk, a jelek szerint bár a magyar bíboros teljesen tisztában volt a kuriális politika irányával és természetével, mégis szinte követsége utolsó napjaiig bízott benne, hogy jelentősebb eredményt tud elérni:

„Én mindeddig nem vettem el teljesen a reményt, hogy Őszentsége új tanácsokat fogad meg; jóllehet akkora elhatározást nem remélek részeről, amekkorát az ügy megkövetelne. Látom is, hogy gyanakvással figyelik innen a spanyol haderőt, s hogy igen nagy reménységgel vi-

⁹⁰ *Iratok*, 9. sz.

⁹¹ *Iratok*, 6. sz.

seltetnek a francia király iránt. Emiatt minden abba az irányba mutat számomra, hogy erősen higgyem: bizonyos látszattevékenységen kívül semmi sem remélhető itt. Egy-két héten belül kiderül az eredmény. Én innen Pütkösd [1632. május 30.] táján (ha azt látom, hogy további itt tartózkodásom haszontalan) elindulok hazafelé, hacsak nem történik valami, amit maradásomat indokolná. Eltökélt szándékom ugyanis, hogy addig nem hagyok fel az ügygel, amíg a legkisebb remény is mutatkozik arra, hogy sikerül valamit elérni.” – írta Rómából II. Ferdinándnak 1632. május 8-án.⁹²

Az itt megfogalmazott alapelvhez, vagyis hogy amíg a leghalványabb remény adódik, Rómában marad, még kerek három hétig tartotta magát Pázmány. Annak ellenére, hogy két nappal később, május 10-én az őt a pápa parancsára felkereső Azzolinivel ismét csupán egy terméketlen vitát sikerült folytatnia. Az államtitkár látogatásának előzménye a magyar bíboros május 7-ei, Francesco Barberinihez intézett kétségbeesett levele volt, melyben a legújabb birodalmi események ismertetése után már-már könyörgött: a pápa „ne hagyja magára északon a katolikusok már-már elsüllyedt hajóját”.⁹³

Utolsó hosszabb megbeszélésükről Azzolini mellett⁹⁴ ezúttal Pázmány is szinte pontról-pontra beszámolt – lényegét tekintve vele egyezően – követségi zárójelentésében.⁹⁵ A tárgya-

⁹² HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 740, 295–296.

⁹³ „*Quae cum ita sint, Caesariae maiestatis nomine, rursus ad sanctitatem suam recurro ac instantissime rogo: ne navem catholicam in Septemtrione pene mersam deserat...*”. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, n. 739, 293–294. Lásd Barberini ekkori leveleit is Pázmányhoz, *Iratok, Appendix*, II, 2–3. sz.

⁹⁴ *Iratok*, 13. sz.

⁹⁵ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 755, 326–328.

lás már-már a süketek párbeszédjére hasonlított, mindkét fél saját, unalomig ismert érveit hajtogatta, leginkább ebben összegezhető a május 10-ről fennmaradt államtitkári jegyzőkönyv forrásértéke.

Magyarország primása a május 15-ei konzisztóriumon ismét felszólalt a Németországnak adandó segítség mellett, mire a pápa – „*longissimo discursu*” – ismét az Apostoli Kamara nehéz helyzetét ecsetelte.⁹⁶ Utolsó, május 26-ai audienciáján a pápa válasza („erőn felül fog igyekezni, hogy a szenvedő Németországot megsegítse, tárgyalni fog tehát tisztviselőivel és határozott választ fog adni”) újra lelket öntött a magyar főpapba. Nos, a határozott válasz nem volt más, mint a már április 24-én szóban ismertetett pápai válasz írásbeli átadása, melyre Azzolini államtitkár váratlan látogatása alkalmával került sor két nappal később, május 28-án. Az iratot Pázmány azonnal továbbította Bécsbe.⁹⁷ Levelében ezúttal – és először – nyíltan

⁹⁶ Uo., 328.

⁹⁷ E példányról, vagyis a Pázmánynak május 28-án átadott szöveg alapján kiadva: MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány... Legatio Romana*, 96–99, n. 39: „*Provocatum relationis septimae sub C. Die 28a Maii per dominum Azzolinum data ultima responsio.*” A kiadásból és az iromány belső tartalmából nem derül ki, hogy ez nem Azzolini, hanem a pápa válasza, és hogy már április 24-én ez a szöveg került felolvasásra. Erre FRAKNÓI sem jött rá, aki pedig ismerte a beszédet és címét, pár bekezdésének magyar fordítását közli is. MEDNYÁNSZKY közlését itt azonban nem említi, egyedül a római példányt idézi („Az államtitkár irodájában készült irat eredetije a Barberini hg-ek római levéltárában”). FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 33–34. FRAKNÓI később a pápai válasz bizonyos részeit a május 26-ai audienciára teszi, az Azzolini által május 28-án kézbesített iratot pedig egy olyan „terjedelmes emlékirat”-nak feltételezi, „mely hosszadalmasan ismételte a pápa hivatalos nyilatkozatait”.

hangot adott felháborodásának: „*Scriptum involutum, irresolutum, ambiguum, verbis tantum copiosum, cum admiratione legi*” – írta, s talán fordítanunk sem kell a csodálkozással olvasott irat homályosságán, terjengősségén stb. méltatlankodó jelzőit.⁹⁸

A szentszéki döntéshozatal mesterien élt az épp kifejlődő, premodern diplomáciai tárgyalási technikákkal. Az egy hónappal korábban felolvasott válasz kézbesítése, a már korábban eldöntött segély megadásának írásbeli megerősítése, valamint a pontos összeg közlésének és kézbesítésének Grimaldi rendkívüli nunciusra bízása az *inganno politico* professzionális betetőzése volt. Pázmány diplomáciai küldetésének tökéletes dezavválását jelentette, méghozzá úgy, hogy VIII. Orbán mindeközben tökéletesen „véde” volt: ő már április végén közölte, hogy ha nem is a kért mértékben, de jelentős segítséget ad. Mindezt május 28-án, az adott pillanatban nyilvánvalóan már a magyar bíboros is átlátta, és azonmód igyekezett elérni, hogy hazatérteig ne fogadják Bécsben a rendkívüli pápai küldöttet – sikerte-

Vö. FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 40–41, 3. j.; FRAKNÓI, *Pázmány Péter*, 231–232. Valójában azonban az április 24-én felolvasott pápai szövegről van szó (ezt HANUY sem ismerte fel, vö. *i.m.* II, 311), amelyet némileg módosítottak a VIII. Orbán által szóban hozzáfűzöttek nyomán (lásd *Iratok*, 10.a sz., a szövegkritikai jegyzetknél). – Míg Pázmánynak csak jó egy hónap elteltével adták ki a pápai válasz szövegét, a bécsi nunciatúrára már április 24-én útnak indították. Lásd az imént (II/3/a részfejezet), és vö. *I. fejezet*, 108. j. (az ott idézett szöveg tehát gyakorlatilag megegyezik az *I. fejezet*, 138. j.-ben hivatkozott iratával). Grimaldinak is utána küldték, aki május 14-én nyugtázta vételét. Becker, NBD IV/5, 257.

⁹⁸ Lásd a következő jegyzetet.

lenül.⁹⁹ Ha a későbbi tizedrészletek terhére is, VIII. Orbán úgy adott jelentősebb segélyt elismerten a magyar primás kitartó fellépése hatására, hogy közben ügyesen megkerülte őt. A pápai politikacsinálás mesteri manőverezését még szembetűnőbbé teszi, hogy párhuzamosan a követi cím mesterségesen kialakított problémájában teljes hátraarcot mutattak, és végül minden további nélkül elfogadták a Pázmány által személyesen megszövegezett nyilatkozatot.¹⁰⁰

⁹⁹ „*Ex hoc scripto constabit maiestati vestrae, quid novus nuncius acturus sit. O quam bene fieret, si audientia illius tantisper differretur, donec ego praesens essem...*”. Pázmány II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. május 29. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II. n. 753, p. 313. – Grimaldi fogadtatása Bécsben kezdetben kedvező volt, és végig ügyesen politizált, ám küldetése teljes kudarcnak bizonyult. Nemszak Pázmány, ő sem tudta a Pinerolo (továbbá Metz, Toul, Verdun) annectálási igényét, valamint az Alpok átjárói miatt feszült Habsburg–francia kapcsolatokat rendezni. 1634 januárjában erre vonatkozó kifejezett utasítás nélkül hagyta el állomáshelyét és tért vissza Rómába. FILIPPO CRUCITTI, *Grimaldi, Girolamo*, DBI LIX, Roma 2002, *ord. alph.*

¹⁰⁰ „*Hucusque sua sanctitas clementer et benigne audivit omnia quae Caesareae maiestatis suae nomine per me proposita sunt, neque intendit unquam quo minus negotia Caesaris per me eodem modo pari auctoritate et privilegiis repraesentarentur, quibus sancti sunt vel praeteritis temporibus S. R. E. cardinales ad tractanda negotia principum, vel etiam de praesenti fungitur cardinalis Borgia.*” BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 105r. A Bécsbe küldött példányról kiadva: MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány... Legatio Romana*, 95–96, n. 38: „*Provocatum relationis septimae sub B. 25^a Maii, 1632*”. – Lásd még Pázmánynak – az előző jegyzetben is idézett hosszas jelentését – II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. május 29. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, n. 753, 311–312. Ebben közli, hogy tárgyalásos úton sikerült elismertetni követi címét, küldi a pápai nyilatkozat általa megfogalmazott szövegét, és tudatja, hogy e megoldást Savelli és Borgia is elfogadta, ezért lemondott az ünnepélyes tiltakozásról.

4. ÖSSZEGZÉS, KITEKINTÉS

Történeti vizsgálatunk célja mindössze annyi volt, hogy az e kötetben ROTRAUD BECKERREL közösen közreadott államtitkársági iratok: kihallgatási, tárgyalási jegyzőkönyvek, szakértői anyagok alapján részleteket nagyítsunk ki Pázmány Péter római császári követjárásából. Kiegészítsük azt a tárgyilagos és világos képet, folytassuk azt a modern elemzést, melyet a pápai Államtitkárság és a bécsi nunciatúra levelezése alapján BECKER – eleget téve az egyetemes történetírás régi adósságának és elvárásának – megalkotott.

Legfontosabb eredményünk, hogy az elemzés és még inkább a kötetben közzétett forrásszövegek olvasása közben megelevenedik előttünk a történeti atmoszféra. A magyar bíboros római követségéből a pápai audienciákat és az Azzolinivel folytatott tárgyalásokat szinte valós időben élhetjük át 400 esztendő történeti távlatából. Vizsgálatunk címszavai: lojalitás és színlelés, diplomáciatörténeti, kuriális döntéshozatali részmegfigyelések, korrekciók. Lássuk összefoglalóan, sorjában, esetenként tovább is gondolva, mire jutottunk az elmúlt idő megidézése során.

I. *A pápai titok megszegése (Változás a VIII. Orbán iránti lojalításban)*. A BECKER-tanulmányhoz fűzött korreferátumunkban mindössze két helyen gondolunk mást, mint ami az *I. fejezetben* olvasható. Az egyik korrekciónk, hogy a bíboros iratai 20. század eleji kiadásának téves datálását javítva kimutattuk: Pázmány Péter VIII. Orbán kánoni tiltása és saját kezdeti fogadkozása ellenére végül mindent részletesen feltárt az április 6-ai pápai audiencián elhangzottakból a császári Titkos Tanács

előtt, melynek maga is tagja volt. Magyarország primásának választania kellett kettős: bíborosi és császári titkos tanácsosi lojalitása között. E választás hosszas belső és külső küzdelem után, csak a római követség legvégén, 1632. május második felében, szinte a legvégén történt meg.¹⁰¹ Ettől kezdve haláláig az esztergomi érsek a Barberini-ház kérlelhetetlen ellenfele, a bécsi udvar egyik „héjaja” az itáliai, pápai politikában. Nemcsak a Barberinik tekintettek rá ellenségként, a viszony kölcsönös volt.¹⁰²

Új politikai attitűdjének legelső bizonyítéka 1632. augusztus 9-én kelt több beadványa. Saját szavai szerint mindenestül a császár igazságát és az Ausztriai Ház javát keresi bennük („*mea enim sententia eiusmodi sunt omnia, quae imperialem iustitiam ac emolumenta Domus Austriacae concernunt*”).¹⁰³ A spanyol királlyal egyeztetett fellépést sürget Rómában amiatt, hogy a

¹⁰¹ Lásd II. Ferdinándhoz intézett, már idézett leveleit (május 15. 22. és leginkább 29.): HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 304–305, n. 750; 305–306, n. 751; 311–313, n. 753.

¹⁰² Lásd a következő jegyzetekben (103skk) idézendő 1632. augusztus 9-ei Pázmány-beadványokat; valamint TUSOR, *Diss.*, 2000, 166–225 (IV: *Akonfliktusok korszaka. A trienti program epizkopalista interpretációja Magyarországon*); Uő, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia. (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459; Uő, TUSOR, *Le origini*, 205–226; Uő, *Episcopal Crisis in the Hungarian Episcopate (1639)*, Il papato e le chiese locali. Studi – The Papacy and the local Churches. Studies (Studi di Storia delle Istituzioni Ecclesiastiche 4), ed. by Péter Tusor–Matteo Sanfilippo, Viterbo 2014, 147–166; valamint FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 47skk.

¹⁰³ Levele II. Ferdinándhoz, Vágsellye, 1637. augusztus 9. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, 339, n. 766.

pápa Borgiát csak mint bíborost lett volna hajlandó fogadni, közvetként nem, miközben Louis de Nogaret de la Valette bíborost nem tiltotta el attól, hogy XIII. Lajos követeként a protestáns hollandokkal a katolikus ügyre káros tárgyalásokat folytasson, ráadásul álruhában. VIII. Orbán e magatartását – közvetve talán saját küldetése viszontagságait is¹⁰⁴ – Taddeo Barberini római prefektúrájának elutasítására vezeti vissza, és úgy véli, a császári méltóság védelme válaszlépést kíván meg.¹⁰⁵ Az időközben elhunyt Savelli helyére nem olasz származású követ megbízását tanácsolja, Hermann Questenberg személyében. Miért ellenzi olaszok megbízását, tollra nem meri bízni. Nyilván átlátta, hogy családi, itáliai érdekeik erősen korlátozták császári érdekképviselőjük hatékonyságát. Ideiglenes ügyvivőnek Cornelius Heinrich Motmann birodalmi *Rota-auditort* javasolja.¹⁰⁶ Vele rejtjelkulcsot cserélt, ami arra a szándékra utal, hogy Rómát kifejezetten aktív ellenzéki politikálásának folytatása szándékával hagyta el, s őt választotta új római ágenséül Camillo Cattaneo helyett.¹⁰⁷ Kérte még a császár és király fellépését

¹⁰⁴ Vö. *I. fejezet*, 38–44. j. A kérdés az Azzolinivel folytatott megbeszélésekben sem került elő.

¹⁰⁵ „*Cur istae difficultates moveantur post motam de praefecto Urbis quaestionem, facile coniciet. Nescio, an Austriaca Domus salva officio dissimulare ista possit.*” HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, 340, n. 767. (Az 1621-től diakónus bíboros De La Valette [† 1639] valójában hadvezérként működött.) – A prefektúra problémájára (az *I. fejezetben* idézettek mellett): KÖCHLI, *Urban VIII. und die Barberini*, 137–140 és 293–304.

¹⁰⁶ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, 341–342, n. 768.

¹⁰⁷ TUSOR, *Un «residente d'Ungberia» a Roma nel Seicento*, 8–21; Uő, *Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa. C.H. Motmann „Residente d'Ungberia”*. (A római magyar agenzia történetéhez), *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003)

Innocenzo Massimi cataniai püspök mellett, akit kifejezetten az Ausztriai Háznak tett szolgálatai miatt távolítottak el az Örök Városból.¹⁰⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szembefordulás az uralkodó pápa politikájával nem váltott át azonnal Róma-ellenességbe. Említett beadványaival szinte egyidőben rendelte el primási tartománya összes ordináriusának a római rítus bevezetését.¹⁰⁹ Az antikurializmus fokozatosan, és intenzitása ellenére csak átmenetileg volt jellemző a magyar epizkopátusban, bár a Habsburg–magyar államegyházi rendszer hosszútávú megszállásában jelentős szerepet játszott.¹¹⁰

2. *Pázmány szerepe a pénzsegély megszerzésében.* Bár valóban helyes, ha a pápai segélypolitikát a Barberini-politizálás egészének szemszögéből vizsgáljuk, és a Grimaldi nuncius által kézbesített segélyösszeg megadása mögött Taddeo Barberini az urbinói Della Roveréktől 1631-ben „megörökölt” római prekfetúrájának kérdését is figyelembe vesszük, miként azt ROTRAUD BECKER teszi. Kiváltképpen annak tudatában, hogy az ügy szinte az unalo-

535–581. – Nem biztos, hogy Pázmány jól választott, Motmann minden bizonnyal „kettős ügynök” volt. A pápától kapott csinos juttatásai: ASV Segreteria dei Brevi, Registra, vol. 966, fol. 271r–272v és 485rv; vol. 969, fol. 469rv. Más Rota-auditorok nevével nem találkozunk itt. Vö. TUSOR, *Magyarország és Róma*, 81.

¹⁰⁸ HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 343, n. 770. Emellett Carlo Pio di Savoya birtokkérelmét közvetítette az uralkodó felé. Uo., 342, n. 769. – Talán felesleges is megjegyeznünk, hogy mindez egyúttal a római Habsburg-párttal fenntartott élénk érintkezés bizonyítéka is.

¹⁰⁹ Vágsellye, 1632. augusztus 14. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, 344, n. 771.

¹¹⁰ Lásd imént, a 107. jegyzetben idézett irodalmat.

mig rendszeresen előfordul az Államtitkárság és a bécsi nunciatura levelezésében még Gaspare Mattei alatt is (1639–1644). Az Államtitkárság idevágó utalása mindazonáltal nem azt mondja, hogy a prefektusi cím megadása reményében küldtek végül segílyt, hanem Pázmány anconai haragos nyilatkozatsorozatát ki egészítve azt jegyzi meg, hogy mivel a pápa lehetőségei szerint adott segítséget, ennek elutasítására aligha hivatkozhatnak Bécsben a prefektusi cím elismerésének megtagadásakor:

„Jelentik még [ti. Anconából], hogy azt mondta [ti. Pázmány], miszerint utasítása volt Bécsből arra, hogy szolgáltasson elégtételt a prefektúra ügyében, ha szóba került volna tárgyalásai során, melyeket végig figyelemmel kísértünk, miként korábban beszámoltunk róla, és tőle a prefektúrára vonatkozó utasításával kapcsolatban semmit sem hallottunk, Őszentsége mindemellett megadta azt a segílyt, ami módjában áll. Nem emiatt kell tehát vonakodnia Őcsászári Feltségének, hogy méltó elégtételt adjon a prefektusi cím kapcsán”.¹¹¹

¹¹¹ „*Avvisano ancora che egli habbia detto di havere tenuto ordine di dare delle sodisfazioni in materia della prefettura, se havesse potuto attaccare i detti suoi trattati, i quali nondimeno non sono stati da noi sfuggiti, si come ho di sopra accennato, et egli in materia di tener ordine circa la prefettura non si è lasciato intender niente, oltreché S. B. ha dato e dà quelli sussidii, che può. Onde non per questo si deve restare da S. M. C. da dare giuste sodisfazioni intorno alla prefettura.*” Kiadva: BECKER, NBD IV/5, 299–300, n. 82.2. (A mi kiadásunkban ez a bekezdés már nem szerepel: TUSOR, *Le origini*, 223–224, n. 1.) Vö. I. fejezet, 155. j. – Az anconai tudósítás vélhetően jól kigondolt *fake news* volt. Pázmány instrukcióiban (lásd alább, 133. j.), továbbá az általa és neki írt (kiadott és kiadatlan) levelekben sehol sem szerepel a prefektúra kérdése. Római útja 1632. január közepén került szóba, elindulásáig már nem járt Bécsben, szóbeli instrukciót sem kaphatott. (Ilyen szintű utasítás futár általi közlése gyakorlatilag elvethető.) Egyetlen érv szól mindez ellen, tudniillik Pázmány saját küldetése sikerével kapcsolatos utalása nagypénteki látogatásakor Francesco Barberininek arra,

Az Azzolini államtitkárral folytatott tárgyalások jegyzőkönyveiből ugyanakkor világosan kiderül, hogy maga Pázmány javasolta, sőt többször kérte: legalább az itáliai tizedeken alapuló részletfizetés terhére folyósítsanak előzetesen, egy összegben segítyt. Megadásának furmányos közlése már az április 24-ei audiencián szóban, május 28-án pedig írásban is megtörtént. Pontos mértékének meghatározására pedig 1632. június 5-én,¹¹² aligha véletlenül

miszerint „illő lenne gondolni a Barberini-házra is és jó állapotban hagyni azt” („*Uscì poi a insinuarmi, che convien pensare alla Casa Nostra e lasciarla in buono stato*”). A Barberini-pápának a kortársak és az utókor előtt is közzismerten mohó nepotizmusa ismeretében talán e kijelentés volt Pázmány követség során elkövetett legnagyobb hibája. A célzást azonban a bíboros nepos hangzatos szólamokkal utasította vissza, és később az imént idézettek szerint ő maga (illetve a jegyzékét fogalmazó Azzolini) sem hozta összefüggésbe a prefektúra kérdésével. Barberini Roccihoz, Róma, 1632. április 10., BECKER, NDB IV/5, 222–228, n. 64.1 (228, 6. pont), leírja már FRAKNÓI is, *Pázmány... és kora*, III, 20. A Barberinik változatos családi stratégiáira, mesés bevételeire: TUSOR, *The Baroque Papacy*, 146–151; újabban: KÖCHLI, *Urban VIII. und die Barberini*, 163–226 és 395–436. – A magyar bíboroshoz fűzött római várakozások alapja talán Pázmány Taddeo Barberinihez a cím elnyerésekor írt lelkes gratulációja lehetett (Nagyszombat, 1631. június 26.). HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 193–194, n. 669.

¹¹² „Őszentsége atyai gondoskodása által indíttatva, mintegy a lehetségesnél is többet tesz és az apostoli kamara szorult helyzete dacára módot talált összeszerezni 110–150 ezer tallért... Ma este 60 ezer tallérról szóló váltót küldök át Uraságodnak, a legközelebbi futár meghozza a hátralevő összegről szólót. Őszentségét illetén erőfeszítésre a cs. felség és a kath. vallás érdekei iránt viseltető atyai indulatai mellett nem kevésbé ösztönözték Pázmány bíbornok buzgó igyekezetei.” FRAKNÓI, *Pázmány... és kora*, III, 44. (Barberini Roccihoz, Róma, 1632. június 5. Újjonnan kiadva: BECKER, NDB IV/5, 294–295, n. 80.2. Vö. I. fejezet, 155. j. (Végül 130 000 tallért küldtek.)

az esztergomi érsek tüntetéssel felérő távozta után került sor Rómában.¹¹³ Ez a második korrekciónk.

3. *A politikai színlelés technikái.* Jegyzőkönyvelemzésünk fontos eredménye, hogy testközelből láthattuk: az egyébiránt koletrikus alkatú magyar főpap, bár hátrányosabb taktikai helyzetben volt, a kuriális prelátusokhoz hasonlóan szintén mesterien élt a diplomáciai színlelés eszköztárával. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy nála hetekkel később válik szét a nyilvános, illetve tárgyalási diskurzus és a Bécsbe írt jelentései hangneme, tartalma, míg az Államtitkárság levelezésében ez kezdettől nyomon követhető. Távozásának akként időzítése, hogy csupán pár nappal azelőtt indult útnak, hogy a meghirdetett konzisztóriumon befejeződött volna bíborossá avatásának szertartássorozata címtemploma kijelölésével és az *anulus cardinalitiae* átadásával, mesteri húzás volt, és szinte felért egy formális tiltakozással. Egyúttal méltó válasz volt a római Kúriának a hivatalos pápai válasz közlésének módjai körüli „*artificiumaira*”. Sikerült továbbá tisz-

¹¹³ A távozás időzítésének tüntető jellegére már FRANKÓI VILMOS felfigyelt (i.h.). Francesco Barberini válaszlépésként később sietős távoztával indokolta, hogy például Harrachhal ellentétben miért nem kapott az esztergomi érsek helyet egyetlen egy római kongregációban sem. Konkrétan arra hivatkozott, hogy *presbyter* bíborosi titulusát (*San Girolamo*) nem konzisztóriumban, hanem csupán bréve útján kapta meg. Részletesebben lásd TUSOR, *Diss.*, 2000, 171, 788. j. Még bíborosi gyűrűjét is úgy kellett utána küldeni Rómából, ezt szintén *per breve* kapta meg. HANUY, *i.m.*, II, 337–338, n. 764. – A titulus 1632. évi megadásából következik, hogy a HANUY, *i.m.*, II, 32–33, n. 539 (Pozsony, 1629. június 20.) irat másodlata kiállításának legkorábbi dátuma 1632. júniusa. Első ízben Buccariban, 1632. június 23-án használta oklemben római titulusát. Uo., 329–330, n. 757.

táznunk, hogy az április 24-ei audiencián felolvasott szöveg azonos az esztergomi érseknek május 28-án Azzolini útján átadott irattal, melyet Pázmány oly keresetlen jelzőkkel illetett.

4. *Pázmány véleménye bíborosi méltóságáról.* Szorosan ide kapcsolódik annak a roppant furcsa ténynek a megállapítása, ahogy Esztergom érseke saját bíboráról vélekedett. A magyar és nemzetközi történetírás számára a *purpura* a pázmányi történeti identitás elválaszthatatlan összetevője. Ő a jelek szerint nem tulajdonított e rangjának különösebb jelentőséget, ami személyisége belső világára, megmaradt szerzetesi lelkületére is némi rápillantást enged.¹¹⁴ Attitűdje nyilván nem elválaszthatatlan attól,

¹¹⁴ Magyarország prímási tisztjét, „született pápai követségét” többre tartotta. TUSOR, *Diss.*, 2000, 171, 788. j. és fentebb, 153. j. – Miután (megint csak például Harrachhal ellentétben) semmiféle pápai penziót, itáliai javadalmat stb. nem kapott, bíborosi méltósága anyagilag valóban veszteségesnek bizonyult Pázmány számára. Elhunytát követően a bécsi nunciatúra gondosan ellenőrizte, hogy a gyűrűért járó illetéket XV. Gergely előírása szerint a bíboros megfizette-e a Propaganda Kongregációnak a világmissziók támogatására. (Lásd Malatesta Baglioni nuncius és az Államtitkárság vonatkozó levelezését, BAV Barb. Lat., vol. 6985, fol. 111r. 141r. 151r.) Bíborosként címtemplomát is renováltatnia illett, ennek pontos költségét nem ismerjük. A felújított *San Girolamót* Tomkó János boszniai püspök szentelte fel 1634. október 8-án. (Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, Collectio Prayana, tom. 32, n. 78.) További bíborosi fizetési kötelezettsége volt, hogy bullában megerősített hagyomány szerint hagyatékából a konzisztórium titkára, klerikusa, számvevője és ceremoniáriusai („*ministri aliquot huius Palatii, quales sunt ceremoniarii, secretarius, clericus et computista consistorii, secundum iura et privilegia sua antiqua*”) összesen 125 kamarai aranyra voltak jogosultak. Kérésükre ezt Muzio Vitelleschi jezsuita generális Forró György nagyszombati rektor révén igyekezett megszerezni Páz-

hogy ezzel szándékozta jelezni tárgyalásai során: valójában nem tartja magát Barberini-kreatúrának.

5. *Az Államtitkárság működése, Azzolini szerepe.* Fontos eredmény, hogy az aktákban feltűnik a *Congregazione dello Stato*,¹⁵ még inkább, hogy beleláthattunk a pápai döntéshozatal napi működésébe, az Államtitkárság előkészítő munkájába. Például, hogy hogyan és milyen körülmények között igyekeztek VIII. Orbán minden eshetőségre felkészíteni az április 24-ei audienciára. Azt viszont még a páratlan forrásértékű, *Oral History*-pótló dokumentáció alapján sem látjuk világosan, hogy professzionális előkészítő és végrehajtó szerepe mellett a kiváló jogász (és ismert, ám közepszerű költő) államtitkár mennyire tényleges alakítója a pápai külpolitikának? Határozott érveléseiből nyilvánvaló, hogy erős ráhatása volt a döntések formálására, ennek mértékét azonban nem tudjuk meghatározni. A magyar bíborossal folytatott párbeszédei alapján úgy sejtjük, ő a

mány végrendeletének végrehajtóitól. (Archivum Romanum Societatis Iesu, Austr., 5 I, p. 263. 309. 343; Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 366, Ms. 364, fol. 212. 220. 224; Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Magyar Kamara Archivuma, Acta Iesuitica [E 152], Collegium Tyrnaviense, Registra, fasc. 21, n. 10 [103. cs., 39. fol.]).

¹⁵ Az Államtanács még egy helyen kerül elő a történetben. Pázmány utólagos közlése szerint VIII. Orbán az április 24-ei audiencián utalt arra, hogy felolvasott válasza egybehangzó az ügyben deputált bíborosok álláspontjával: „*Sanctitas sua ad tria puncta, nomine maiestatis vestrae a me proposita, et ad iteratam instantiam meam, ante octiduum, responsum ex scripto legit: addendo, hanc esse concordem cardinalium deputatorum sententiam*”. Levele II. Ferdinándhoz, Róma, 1632. május 1. HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 286–287, n. 736.

római külpolitika irányának formálója. Erre utal szemmel láthatóan erősödő pozíciója a Kúriában: a távoli *Marchében* fekvő Ripastrone püspöki székből 1632 augusztusában a közeli Narniba került át, novemberben esedékes bíborosi kinevezését gyors és váratlan halála akadályozta meg.¹¹⁶ Nem „pufferelésből” küldik tehát rendre őt tárgyalni a II. Ferdinánd követével, hanem a leginkább kompetens személyként.

Valószínűsíthető, hogy Azzolini volt Pázmány római megfigyelésének megrendelője, az pedig egészen biztos, hogy a jelentések hozzá futottak be. Saját kezű lejegyzésében maradt fenn például az a tudósítás, miszerint bár az esztergomi érsek feleslegesnek tartotta a rendkívüli nuncius küldését a császárhoz, véleménye szerint ugyanakkor mehet bátran, mivel már kedvező jelentés ment Bécsbe tulajdonságairól.¹¹⁷ Nem tudni, hogy Azzolini forrásai mindenben azt jelentették-e, amit a magyar bíboros mondott, ha igen, íme Pázmány színlelésének is

¹¹⁶ Lásd az *I. fejezet* 92. sz. jegyzetében idézett irodalmat. Tényleges szerepe miatt azonban mégis a 17. század végi, 18–20. századi bíboros államtitkárok előfutárának tekinthető. Éppen úgy mint az ő elmaradt kinevezése kompenzálására (*restituzione del capello*) 1654-ben egészen fiatalon, 31 évesen bíborra emelt, és nálánál többek között Krisztina svéd királynőhöz fűződő kapcsolata miatt jóval ismertebb Dezio Azzolini (államtitkár 1667–1669), aki a 17. század második felének központi római szereplője volt. Lorenzo Azzolini egy tipizálható kuriális családi karrierpálya képviselője, nagybátyja, az id. Dezio Azzolini V. Sixtus magántitkára volt, majd 1585-től bíboros (meghalt † 1587, mindössze 38 évesen). További irodalommal: TUSOR, *The Baroque Papacy*, 155–158, 199–200skk, (különösen 207) és 285.

¹¹⁷ „Cbe non li pareva necessaria l'andata del nunzio all'Imp.re, perché è quanto etc. – Cbe nondimeno andasse allegramente perché là si saria fatto conto delle sue qualità.” BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 142r.

újabb bizonyítéka. A tudósítás, melynek forrását sajnos nem ismerjük, ugyanis némileg összezavarhatta az államtitkárt, hiszen információtartalma nem teljesen ugyanaz volt, amit a magyar bíboros ő neki személyesen mondott, illetve magának az érintett Grimaldinak, akinek szintén kifejtette ebbéli véleményét. Pázmány neki azt fejtegette, hogy ne számítson kedvező fogadtatásra Bécsben, ha olyan hírt visz, amit vele itt Rómában nem közölnek. A római kormányzói tisztét épp letevő Grimaldi – Azzolinivel közölt és annak kézírásában fennmaradt – diplomatikus válasza szerint azonban nincsenek különleges megbízásai, és mindig azt fogja láthatóvá tenni a császári udvarban, amit a magyar főpap Rómában elért.¹¹⁸

Azzolini hírszerzési jegyzeteiben a diplomáciai kar tagjai is feltűnnek. Toscana követe, Francesco Niccolini márki május 9-én azt közölte bizalmasan az államtitkárral szálláshelyén, hogy azért keresi fel ilyen későn, mert előtte beszélnie kellett Borgiával, mivel a spanyol kardinális és Pázmány előző este elküldték hozzá titkáraikat, és kérték: mindaddig ne folytasson az itáliai fejedelmek szövetkezéséről egyeztetéseket, amíg Pázmány nem végez saját tárgyalásaival, hogy ne akadályozzák egymást.¹¹⁹

¹¹⁸ „S.r Card. Paskan al Governatore. Che li parebbe strano s'egli portasse all'Imp.re le risposte delle dimande fatte da esso Card.le. Ma soggiunse che nondimeno egli non dice che non harebbe caro che fusse portata da lui qualche cosa di buono, etiam che non si comunicasse a S. Em. Rispose il Governatore, che non haveva speciali commissioni, ma sempre faria apparer ch'il seguito fusse causato dalli uffitii, et efficacia di S. Em.za etc.” BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 141v.

¹¹⁹ „S.r Amb.r di Toscana. In camera mia. Domenica 9 Maggio 1632. Che egli ha tardato a rispondermi dopo che parlò al S.r Card.le Borgia, perché la sera il detto S.r Card. e Paskan mandarono da lui i lor segretarii a pregarlo, che non trattasse del

6. „*Borgia-krízis*” helyett „*Borgia-Pázmány-krízis*”. Toscanának követének közlése arra hívja fel a figyelmet, hogy Magyarország primásának római szereplése messze túllépett a császár-pápa viszony keretein, és az európai diplomácia legmagasabb szintű koordinátáin mozgott. Nemcsak titokban egyeztetett Borgiával,¹²⁰ a spanyol és az osztrák Habsburg követ közösen lépett fel a római diplomáciai kar előtt. Ők maguk is diplomaták: úgy Borgia (a március 8-ai tiltakozás során is!), mint Pázmány mindenben a kapott instrukciók szerint jártak el, legjobb tudásuk szerint. A magyar bíboros korábbi, II. Ferdinánd elé tárt javaslatával ellentétben – tartva magát a császár és király utasításához – még az államtitkárral folytatott szóbeli tárgyalásokon sem hozta elő a törökök elleni nemzetközi összefogás tervét a kereszténység megosztottságának megszüntetésére egy, Magyarország felszabadítására irányuló vállalkozás keretében. Tudjuk, ez majd csak XI. Incének fog sikerülni. Az oszmánok egy helyen és csupán érintőlegesen kerülnek elő a jegyzőkönyvekben.¹²¹ Borgiával kialakított professzionális mun-

negotio dell'unione de Principi d'Italia fin che Pasman non finiva il suo, acciò uno non impedisse l'altro. E che fin hora non li è stata resa la facultà di trattare etc.” BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 142r. (Emellett még Borgiáról és a franciákról értekezik.)

¹²⁰ Lásd fentebb az I/3. részfejezetben erről írtakat.

¹²¹ Lásd *Iratok*, 3. sz. (fol. 111r). – II. Ferdinánd 1632. február 13-ai leiratában többek között az érvényben lévő 1627. évi szőnyi békeszerződésre hivatkozva mint kényes kérdést (*res ardua*) kifejezetten elvetette Pázmány javaslatát a törökellenes nemzetközi szövetségre („*Meditatio foederis tam amplius quam literis suis deformat pertractandi*”). Kiadva: MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány... Legatio Romana*, 24–26, n. 16. Pázmány Pozsonyban, 1632. február 10-én papírra vetett javaslatái: HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 245–246, n. 712. Vö. BALANYI GYÖRGY, *Pázmány Péter népszövetségi tervezete*,

kakapcsolatára jellemző, és érdemi információcseréjüket bizonyítja, hogy Pázmány tiszttában volt a rendkívüli spanyol követ párizsi tárgyalásainak aktualitásaival, és a franciákkal folytatott tárgyalások megrekedéséért Don Gonzalót okoló VIII. Orbán és Azzolini kifogásait magabiztosan hárítja el azal, hogy Gonzalónak nem volt minden kérdés megvitatására felhatalmazása (ahogy neki magának sem a császártól.)¹²²

A spanyol diplomácia figyelme az esztergomi érsek iránt régebbi keletű volt. III. Ferdinánd 1625. évi magyar királlyá választásában játszott szerepe miatt évdíjat ítéltek meg neki, és nemcsak 1632-ben s az elkövetkező években, hanem már 1629. évi bíborosi kinevezését követően is számoltak római fellépésével.¹²³ Pázmány bíborra emelését követően maga is tapogatózott a római *fazione Spagnuola* irányába, Filippo Colonna *gran contestabilé*hez intézett, a kötelező udvariasságon messze túlmutató sorai erre utalnak.¹²⁴ Április 12-ei utalása Azzolininek, hogy az Egyház szolgálatára

Katholikus Szemle 47 (1933) 256–268; MÜLLER LÁSZLÓ–GÁNGÓ GÁBOR, *Előterjesztette-e Pázmány törökellenes tervzetét Rómában?*, Irodalomtörténeti Közlemények 96 (1992) 324–325. A kérdés megnyugtató eldöntése az Azzolini-féle tárgyalási jegyzőkönyvek ismeretében csak most vált lehetővé.

¹²² Ismerve a Béccsel folytatott érintkezése lassúságát, az információt csakis a spanyol kardinálistól tudhatta.

¹²³ Vö. MARTÍ TIBOR–MONOSTORI TIBOR–TUSOR PÉTER, *Pázmány Péter kiadatlan követi instrukciója (1632. február 14.)*, Új Magyar Sion 7 (49) (2013) I. sz., 139–147, 138–139.

¹²⁴ „...e la prego assicurarsi della mia osservanza e paratissima disposizione di servir a lei et alla sua eccellentissima casa, tanto benemerita dell’augustissima d’Austria...” Biblioteca Statale Santa Scolastica, Subiaco, Arch. Colonna, Carteggio Filippo, busta 1629 [ord. cron.]. Nagyszombat, 1629. december 21. Kiadva: TUSOR, *Pázmány állandó római követségének terve*, 173, n. 1.

évekre Rómába költözne, azt mutatja, hogy állandó római császári követségének, bíboros protektorátusának terve nem 1632. évi szereplése nyomán vetődött fel, ahogy eddig véltük, hanem épp ellenkezőleg: követjárása egy évek óta tervezett római diplomáciai szerepvállalás első (és mint már tudjuk, utolsó) epizódja volt.

Pázmány egyéb vonatkozásban is aktívan érdeklődött az európai politika irányában. Erre utal, hogy birtokában voltak a fontosabb nemzetközi szerződések szövegei,¹²⁵ illetve hogy fontosnak látta például Ciriaco Roccinak megírni véleményét küldetéséről annak megérkezésekor az 1630. évi regensburgi birodalmi gyűlésre („*de munere legationis... iudicium*”).¹²⁶ Mint a császár legjelentősebb királysága primásának és – a nádorral (*palatinus*) együtt – annak egyik első politikai vezetőjének a Bécsbe érkező nunciusok neki is átnyújtották az akkreditáció részeként ajánló brévéjükét.¹²⁷

¹²⁵ Vö. *Iratok*, 13. sz. (fol. 141r).

¹²⁶ A Pázmányt „*Regio-Caesareae Maiestatis rebus addictissimam*” megjelöléssel illető Rocci választát kiadta: MILLER DE BRASSÓ, *Epistolae... S.R.E. Cardinalis, Archiepiscopi et Hungariae Primatis Petri Pázmány*, 55–56, n. 150. MILLER a Ciriacót nyilvánvalóan félreolvasva hoz a válaszlevél szerzőjeként „Carretto bíborost”. Carretto nevű követ azonban nem vett részt a regensburgi diétán, és Carretto bíboros sem ismeretes a korban. A regensburgi diéta bíboros legátusa Ciriaco Rocci volt. További korrekciónk, hogy mivel – miként R. BECKER felhívta rá figyelmünket – Rocci július végén érkezett meg először Regensburgba, ahol augusztus 13-tól tartózkodott folyamatosan, a keltezés dátuma tehát valószínűleg 1630. július 28. és nem a MILLER által hozott június 28.

¹²⁷ Bíborosi kinevezése előtt és után is. Pallotto ajánlása Pázmánynak (rendkívüli nuncius: 1628. április 15., rendes nuncius: szeptember 18.); Rocci (1630. április 28.); Malatesta Baglioni (1634. július 7.). Az eredeti pápai brévék: Archivum Primatiale (AP), Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV), n. 149/1–4.

A magyar prímás Borgiával természetesen később is kapcsolatban maradt, aki közbenjárt spanyol évdíja elmaradt részleteinek folyósítása érdekében.¹²⁸ Sorsuk annyiban fonódott össze a továbbiakban, hogy az 1634-es ügynevezett rezidencia-bulla terve, amely végül Borgia eltávolításához vezetett Rómából, Pázmány visszatérése kapcsán vetődött fel először 1634. február elején.¹²⁹ Politikai nézeteik, diplomáciai szerepvállalásuk hasonlóságára jellemző adat, hogy egy minden valószínűség szerint a spanyol kardinális által fogalmazott emlékirat Pázmány neve alatt maradt ránk, s mint ilyen került publikálásra.¹³⁰ Ezentúl nem elég tehát csak „Borgia-válság-

¹²⁸ „*La carta que escrivi a su Mayestad en tiempo que vuestra eminenzia se ballava en esta corte, sobre la paga de lo corrido de la pension de que hizo ... al vuestra eminenzia en los gastos de l amabsciada de Almanga. He tenido la respuestacuya copia es la inclusa y a unque me pususa do que los ministros de su Mayestad en Viena habran hecho en tender a vostra eminenzia.*” Levele Pázmányhoz, Róma, 1632. szeptember 11. AP AEV n. 169. Lásd még 1632. november 6-ai levelét is (uo.). A római spanyol párt működésére és madridi irányításának technikáira az 1630-as évek első felében: VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel Sacro Collegio*, 53–63.

¹²⁹ TUSOR, *Le origini*, 216 és 226.

¹³⁰ „Bécs (?) 1629. augusztus 24.” „*Carta que el Cardenal Pazman lescrivio al cardenal Barberino*”. HANUY, *i.m.*, II, 55–66, n. 554. Itt csak nagyon röviden érvelünk az ellen, hogy a hosszas spanyol nyelvű és magyar fordításban is publikált politikai emlékirat szerzője Pázmány lenne. Mind a spanyol nyelv, mind a szöveg stílusa, retorikája teljesen idegen Pázmányétól. A közreadó HANUY FERENC kezdeti gyanakvása megalapozott volt. Annál kevésbé további fejtegetései! A másolatban fennmaradt dokumentumon ugyanis tévesen szerepel Pázmány neve, és az 1629-es dátum sem jó. Annak konkrét okát nem tudjuk kideríteni, hogy Pázmány neve (az azonos politikai attitűdöt leszámítva), továbbá a téves dátum miért került az iratra, amely egészen biztosan 1630. június 10. után kelet-

ról” beszélni – ahogy nemzetközi szakirodalom még legújabbban is teszi¹³¹ –, hanem a történeti valósághoz jobban közelítve Borgia–Pázmány-krízisről szólhatunk az 1632. tavaszi római események értékelésekor.

7. *A Habsburg–pápai liga irreálisai.* Míg a segélykérés eredményessége ügyében – láthattuk – a válasz összetett és árnyalásra szoruló, Magyarország primásának római követjárása a pápa ligába vonása terén egyértelmű és határozott kudarc. Mindazonáltal e fiaskó nem magyarázható kizárólagosan VIII. Orbán

kezett. VIII. Orbán tudniillik ekkor engedélyezte a benne szereplő *Eminentissimus/Eminenza* titulust a bíborosoknak, előtte a Szent Kollégium tagjai címzése *Illustrissimus* volt. MARIO BOSI, *Quando ai Cardinali fu dato il titolo dei eminenza*, *Strenna dei Romanisti* 41 (1980) 107–114, 112. Francesco Barberini sosem járt Bécsben, HANUY tévesen állítja, 1625-ből párizsi és 1626-ból spanyolországi legációja ismert. LUTZ, *Kardinal Giovanni Francesco Guidi di Bagno*, 19–26; *Relacion verdadera del viaje, entrada, y recibimiento que la ciudada de Barcelona hizo a La buena venida del Señor Cardenal Legado, en 18 de março deste Año de 1626*, Madrid 1626; újabban KÖCHLI, *Urban VIII. und die Barberini*, 250–256. Az irat tehát Rómában („*Di casa*”) keletkezett, közvetlenül a bíboros neposnál tett látogatás után, és az e tekintetben HANUY által jól alkalmazott belső érvek alapján teljesen elvethető, hogy az 1632-es római követjárás idején íródott volna. Pázmány pedig előzőleg 1614–1615-ben járt Rómában, később pedig nem tért vissza többé. A II, 133–134, n. 614 alatt hozott fejtegetése HANUYNAK még alaptalanabb, az ifj. Antonio Barberberininek nem volt meghatározó befolyása, nem fogadott külföldi követeket, a szóban forgó legációja pedig nem külföldi volt, hanem egyfajta belföldi kormányzói tisztség, melyből ekkor három is volt Antoniónak: Bologna, Ravenna és Urbino. Vö. ALBERTO MEROLA, *Barberini, Antonio*, DBI VI, Roma 1964, *ord. alph.*

¹³¹ KÖCHLI, *Urban VIII. und die Barberini*, 282–293 (a fejezet címe tehát nem „*Borgia-Krise 1632*”, hanem helyesen „*Borgia–Pázmány-Krise 1632*” lenne).

franciabarát politikájával, illetve nem értelmezhető pusztán Róma és Bécs kapcsolatai összefüggésében. A szöveg, amit Pázmány magával hozott Rómába, nem pusztán egy tervezet volt, hanem a Jacques Bruneau bécsi spanyol rezidens által tető alá hozott, és II. Ferdinánd által 1632. február 14-én aláírt szövetség szövege.¹³² Ez azonban nemcsak a pápai, hanem – németalföldi kitételei miatt – a madridi udvar számára is elfogadhatatlan volt. Ratifikálását az *Escorial* megtagadta. Esztergom érseke tehát egy olyan programot volt kénytelen képviselni Rómában, amelyet leírt formájában a spanyol monarchia sem vállalt fel. A Habsburgok közötti liga végül 1634-ben jött létre.¹³³ Itáliában pedig a szövève-

¹³² Kiadva: MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány... Legatio Romana*, 42–47, n. 20. A Barb. Lat. 2629-es kötetében található kéziratot példányaira lásd a kötetvégi *Appendixet* (I.). Vö. I. fejezet, 31. j. is.

¹³³ A ligakötés ügyében Pázmáynak adott különinstrukció („*Instructio specialis pro cardinale Pazmány, quid ratione novi foederis cum rege Hispaniarum iam initi apud suam sanctitatem negotiari debeat*”), mely a liga bécsi aláírása napján, 1632. február 14-én kelt, újonnan kiadva: MARTÍ–MONOSTORI–TUSOR, *Pázmány Péter kiadatlan követi instrukciója*, 145–147 (a madridi ratifikálás megtagadására: 143–144). A bécsi fogalmazványról (ÖStA HHStA Spanien, Kart. 22, Map. 422, fol. 1–4) idézi: NBD IV/5, 226, 17. j. Bécs, 1632. február 5-én kelt főinstrukcióját a ligaszöveggel egyetemben már a 19. században publikálták: MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány... Legatio Romana*, 29–39, n. 18 (*Instructio sive memoriale pro reverendissimo in Christo patre domino Petro S.R.E. presbytero cardinali Pazmany archiepiscopo Strigoniensi locique eiusdem comite perpetuo, primate regni Hungariae, legato nato, summo secretario, cancellario et consiliario nostro intimo, legato nostro extraordinario ad summum pontificem super iis, quae reverendissimam paternitatem suam nostro nomine apud suam sanctitatem agere ac negotiari cupimus*). Pázmány tájékoztatásul megkapta a Paolo Savellinek 1631. május 7-én, Federigo Savellinek 1631. december 3-án hasonló tárgyban adott császári utasítás szövegét is. Uo., 39–42, n. 10; 26–29, n. 17.

nyes geopolitikai viszonyok miatt annak ellenére nem volt esélye a szövetségnek, hogy az olasz államok szükségesnek tartották az összefogást a svéd fenyegetéssel szemben. Ahogy Savoya követte, Ludovico San Martino 1632. május 11-én kifejtette az őt rezidenciáján felkereső Azzolininek: egy itáliai védelmi liga létrehozásának legnagyobb nehézsége éppen a spanyolok bevonása, mert a franciák nem akarják a milánói herceg csatlakozását, a velenceiek pedig meg sem akarják hallgatni a császár képviselőjét, mivel a franciák nélkül sosem fognak belépni a szövetségbe.¹³⁴ Egy korlátozott, pápai vezetéssel létrejövő itáliai védelmi liga terve 1633–1635 között folyamatosan napirenden volt, melyet heves spanyol, mérsékeltbb francia ellenállás övezett.¹³⁵

8. Publicisztikai harc előkészületei? Vizsgálatunk utolsó, szenzációsnak nevezhető eredménye nem kötődik közvetlenül a vatikáni anyaghoz, ezért nem esett eddig szó róla. A kutatás során átnéztük a római követség FRAKNÓI által közelebbi jelzet nélkül idézett, a Pázmány-összkiadás által mellőzött esztergomi dokumentumait. A mellőzés nem csekély filológiai hiba, hiszen itt találjuk a követjárás legfontosabb iratainak a letisztázás előtti, több helyen a bíboros által saját kezűleg javított végső, hiteles szöveg-

¹³⁴ „*Amb.r di Savoia. In casa sua Martedì XI Maggio 1632. Egli dice tal lega defensiva d'Italia contro lo Sueco esser necessaria e che bisogna farla a tempo, perché lo Sueco può venir facilmente etc. Che la difficoltà maggiore sarà il metterci Spagnuoli, perché Francia non vorrà che il Duca di Milano c'entri, e i Venetiani si come non han voluto udir il Rabatta per non lasciar Francia, così ne anche vorranno entrar in questa lega non entrandovi Francesi.*” BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 143r. Ludovico San Martino, Marchese d'Agliè 1627–1637 között képviselte Savoyát az Örök Városban. Vö. BECKER, NBD IV/5, 5, 19. j.

¹³⁵ PANELLA, *Una lega italiana*, 3–36 és 21–50.

változatait.¹³⁶ Követjárása után az iratok megszólításait, záradékait kihúzta, címiratokkal látta el őket. A feliratozott szöveg-változatokból egy tisztázata is készült,¹³⁷ a következő sorrendben:

1. *Legationis ad Suam Sanctitatem puncta. Oratio ad Summum Ponteficem habita 6 Aprilis 1632*¹³⁸ – 2. *Oratio ad Suam Sanctitatem 24 Aprilis 1632*¹³⁹ – 3. *Scriptum Cardinali Barberini exhibitum 3 May 1632*¹⁴⁰ – 4. *Scriptum Cardinali Barberini exhibitum 8 May 1632*¹⁴¹ – 5. *Copia Scripti exhibiti Card.li Barberino circa Titulum Legati*¹⁴² – 6. *Scriptum Suae Sanctitati exhibitum, quod Cardinales possint essere Legati Regum.*¹⁴³

¹³⁶ AP AEV n. 154/1–9. Az irat-facsimilek online elérhetőek és letölthetőek: http://institutumfraknoi.hu/repository/pazman_rome_1632.

¹³⁷ AP AEV n. 154/1. – Kiadásuk HANUYNÁL (*Petri Pázmány... epistolae collectae*, II) idézve már korábban, többször is.

¹³⁸ *Inc. „Caesarea Maiestas et de praesentibus Germaniae...”,* fogalmazványa (Törös János titkár írása, Pázmány s.k. javításaival a törzsszövegben): AP AEV n. 154/4; tisztázata: n. 154/1, fol. 1–7.

¹³⁹ *Inc. „Caesarea Maiestas Sanctitati Vestrae...”,* fogalmazványa (Törös János titkár írása, törzsszövegében nincsen s.k. javítás): AP AEV n. 154/5; tisztázata: n. 154/1, fol. 7–10.

¹⁴⁰ *Inc. „Quamvis nuper...”,* fogalmazványa (Törös János titkár írása, Pázmány által s.k. aláírva): AP AEV n. 154/6; tisztázata: n. 154/1, fol. 10–12.

¹⁴¹ *Inc. „Quod Eminentiam Vestram...”,* fogalmazványa (Törös János titkár írása, törzsszövegében nincsen s.k. javítás): AP AEV n. 154/9; tisztázata: n. 154/1, fol. 12–14.

¹⁴² *Inc. „Intermittere non possum...”,* fogalmazványa (Törös János titkár írása, törzsszövegében nincsen s.k. javítás): AP AEV n. 154/3; tisztázata: n. 154/1, fol. 14–16.

¹⁴³ *Inc. „Cum tam multa sint...”,* fogalmazványa (Pázmány s.k. javításai-val a törzsszövegben): AP AEV n. 154/2; tisztázata: n. 154/1, fol. 16–22.

Mit jelent mindez? Azt, hogy Pázmány sajtó alá szerkesztette követsége legfontosabb iratait: összeállította a birodalmi helyzetet leginkább bemutató írásait, majd ezeket – az időrendet megbontva – ellenpontosza a követi címmel kapcsolatos meddő és elterelő vita dokumentumaival! Bár az előkészítő anyagban szerepel, az összeállításba végül nem került be Francesco Barberini május eleji két levele, melyek a magyar bíboros érvei súlyosságához képest inadekvát tartalmuk miatt nyilván azért jöttek először számításba, hogy szemléltessék Róma hozzáállását a kérdéshez.¹⁴⁴ Az „*Intermittere non possum...*” kezdetű irathoz Pázmány a keletkezését megindokoló elő- és utószót is írt, ám ezeket végül kihúzta,¹⁴⁵ és nem került be a nyomdai tisztázatba.¹⁴⁶ A kézirat azonban végül nem került sajtó alá, és a prímási levéltárban nyert elhelyezést. Egy ilyen pápaellenes publicisztika nem érte volna el a megfelelő hatást, és végsősoron az európai és magyarországi protestáns közvéleményt örvendeztette volna meg. Úgy véljük, ezt nem csak a bécsi udvar gondolta így, hanem végül maga az esztergomi érsek is belátta.¹⁴⁷

¹⁴⁴ AP AEV n. 154/7–8. Közlésük: *Iratok, Appendix, II, 2–3. sz.*

¹⁴⁵ Lásd közlésüket *Iratok, Appendix, II, 1. sz.*

¹⁴⁶ Hasonlóan az április 6-i beszédéhez fűzött kommentárjához: „*Vocem hanc in praesentia mea litura obduxit Papa, et si recte meminisse, substituit Negotiorum. Subiungens, recte sic cobaerere.*” AP AEV 154/4. Pázmány rosszul emlékezett: az átadott iraton csak az indulatosan cikk-cakkos kihúzás nyomai látszanak, VIII. Orbán nem írt rá semmit. BAV Barb. Lat., vol. 2629, fol. 79r. Lásd még fentebb, a II/1. részfejezetnél (18. j.).

¹⁴⁷ Csak az április 6-ai audiencián mondott beszéd és az „*Intermittere non possum...*” kezdetű iratok jelentek meg a korban nyomtatásban, de ezekhez Pázmánynak nem volt köze. Vö. fentebb *I. fejezet*, 85 és 97. j. E korabeli latin és német nyelvű kiadást idézi: HANUY, *Petri Pázmány... epistolae collectae*, II, 270 is.

EPILOGUS

Miként Pázmány Péternek sem volt könnyű választani a császári és a pápai lojalitás között, papként, püspökként Lorenzo Azzolini számára sem bizonyult egyszerűnek a döntés államérdek és vallásérdek között. Ezt mutatja, hogy 28 sűrűn telerótt oldalon látta szükségét indokolni, magyarázni a Szentszék politikáját a regensburgi békétől kezdve egészen Pázmány küldetéséig („*Relazione della serie e progresso de' negoziati di S. S.tà e de suoi Ministri per la Religione Cat.ca e per la pace*”).¹⁴⁸ Hosszas, az Apostoli Szék politikáját elemző, indokoló emlékirata legvégén – mely a Pápai Állam korabeli történetének fontos forrása – jelentőségéhez illően tér ki Magyarország primásának császári követségére és helyezi el a nagypolitikai történések sorában. Leírja, hogy az esztergomi érsek bíborosi kalapja átvételére érkezett Rómába, majd a császár által rábízott három pontban tárgyalásokat kezdett a pápával. Ezek a következők voltak: belépés a császár, a spanyol király ligájába és mások ösztönzése erre; pénzsegély, a császár és más katolikus uralkodók összefogásának segítése Gusztáv Adolf ellen, és kiváltképpen a franciák elvonása a vele alkotott konföderációból. A pápa mindhárom kérésre pontosan megfogalmazott választ adott, melyet meglévő szövegük tanúsít, és szóban hosszabban is kifejtette tartalmukat. Az egyes országok és a császár összefogásának megteremtése érdekében rendkívüli nunciust küldött. A segélyt illetően nyilvánvalóan és bőségesen kimutatta annak lehetetlenségét, hogy többet adjon annál, mint amit eddig is adott. Tekintettel azonban a vesztély nagyságára, kész volt arra, hogy a részletfizetések terhére

¹⁴⁸ *Iratok*, 14. sz.

nagyobb összeget folyósítson. A ligával kapcsolatban kifejtette a belépését megakadályozó reális nehézségeket. Egy megfelelő formájú és hasznos szövetség kötése elől azonban nem zárkózott el VIII. Orbán – zárja elemzését az államtitkár.

Azzolini értékelése: szépirodalmi narratívába foglalt önmentése, utólagos korrekciói és Pázmány missziójának e kötetben feltárt és elemzett történései között feszülő ellentmondások önmagukért beszélnek.¹⁴⁹

A konfesszionális és politikai érdekhatárok különbözősége végig a Szentszék politikájának legfőbb dilemmáját képezte a 16–17. században,¹⁵⁰ és ez különösen erőteljesen, valójában már megoldhatatlan problémaként jelentkezett a harmincéves háború időszakában. Az egyszerűsítő szemlélet, amely a szent és a világi dolgok (*cose sacre e profane*) között közvetlen összefüg-

¹⁴⁹ Éppúgy mint a Pázmány követségéről Bécsbe küldött, a *Quirinaléban* (*apud S. Mariam Maiorem*) 1632. május 29-én kelt pápai (válasz)bréve magasztos sorai esetében: „*Nobis quamvis immerentibus Romanae fidei tutelam elector pontificum Spiritus Sanctus mandavit. Turrim David armatura fortium spoliare videatur; qui Austriacos principes exarmari sinat potentia ecclesiam propugnantem... Qui cor nostrum coram introspicere potuit, eum sane debuit pontificiae sollicitudinis misereri transfiguntur viscera apostolicae charitatis gladio doloris ubi perpendimus, quid necessitas Germaniae possit exigere, quid necessitas Italiae vero possit exhibere. Quid curaturi semper simus, quid in praesentia conemur, quid hactenus praestiterimus, ex reducis cardinalis [i.e. Pázmány] testificatione cognoscat maiestas tua*”. Kiadva: MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány... Legatio Romana*, 100–101, n. 40.

¹⁵⁰ ECKEHART STÖVE, *Häresiebekämpfung und „ragione di Stato“*. Die Protestanten und das protestantische Lager in den Hauptinstruktionen Clemens' VIII, Das Papsttum, die Christenheit und die Staaten Europas 1592–1605. Forschungen zu den Hauptinstruktionen Clemens' VIII. (BDHIR 66), hg. von Georg Lutz, Tübingen 1994, 53–66.

gést tételezett fel, ekkorra végképp a múlté lett. Kötetünk összes forrása, elemzéseink még közelebbről engedik látni és megérteni a rövid távú és látványos sikerei ellenére végsősoron katasztrofális politikát, amely a 400 éve kirobbant harminc-éves háború során a pápai világi hatalom elvesztéséhez, s az 1660-as években már nyíltan megalázó francia kiszolgáltatottsághoz vezetett.¹⁵¹ Ez lett a Barberini/Azzolini-féle „modern réalpolitika” eredménye, mely bár távol tartotta a háborút az Egyházi Állam határaitól és jelentősen gyengítette a délről és északról egyaránt fojtogató Habsburg-befolyást Itáliában, mégis végleg elhalványította a Pázmányban még az 1590-es évek során római tanulmányai idején kialakult képet, az expanzív nagyhatalom tridentianus reformpápaság ideáját.¹⁵² Magyarország primása római követjárása idején ezt az eszményt igyekezett fel-lelni, illetve helyreállítani az ellenzéki bíborosokkal karöltve. Törekvései az európai és itáliai geopolitikai helyzet összetettsége és a megszilárdult pápai abszolutizmus szűk keresztmet-
szetében irreálisnak bizonyultak. A helyzet komplikáltságát mi sem mutatja jobban, hogy egy, a mindenkori egyházfőnök korábban ünnepélyes szerzetesi fogadalomban feltétlen enge-

¹⁵¹ REGEN, *Die römische Kurie*, 164 és *passim*; LUTZ, *Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII*, 74–78 és 85–90; Uő, *Roma e il mondo germanico*, 429–432 és 438–439; Uő, *Urbano VIII*, 305–307; ROBERT BIRELEY, *The Thirty Years' War as Germany's Religious War*, *Krieg und Politik 1618–1648. Europäische Probleme und Perspektiven* (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 8, hg. von Konrad Repgen–Elisabeth Müller-Luckner), München 1988, 85–106; összefoglalóan TUSOR, *The Baroque Papacy*, 36–71 (*From Vervins to Westphalia*), különösen 56–64.

¹⁵² A nagyhatalmi szerepre például: PETER BARTL, „*Marciare verso Costantinopoli?*”. *Zur Türkenpolitik Klemens' VIII*, *Saeculum* 20 (1969) 44–56.

delmességet ígérő jezsuita bíboros¹⁵³ kényszerült nyíltan az uralkodó pápa ellenében politizálni.

Hogy mindeme makropolitikai tüneteket politikai mikro-történeti elemzésünk segített-e jobban megismerni, kiváltképpen pedig megérteni, és megértetni a harmincéves háború kontextusában, az olvasó lehetősége és feladata eldönteni.

¹⁵³ Vö. TUSOR PÉTER, *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)* (CVH I/13), Budapest–Róma 2016, összefoglalóan 309–338 és 429–456.

